ربیع الاخر ۱۳ ۱۳۲۶ پنجشنبه مای ۱ ۱۹۰۸

شورا

آبونه بدلی: سنه‌لك: ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلارغه:
سنه‌لك ۷، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك در.

آدرس:
Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ۹

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

احمد خان (سید احمد)

۸۸۵ — ۱۴۸۱

ایدکی میرزا واقعه‌لرندن صوڭ دشت قپچاق حکمداری اولان الوغ محمدخان حضرتلری اوستینه، آق اوردا حکمداری اولان یادکار خان بن تیمر شیخ‌خان یاردمی ایله کچی محمد اسمنده بر شهزاده عسکر آلوب کلدی و «سرای» شهرینه هجوم ایتدی. یتارلك درجه‌ده یاننده عسکری اولنمادیغی سببندن الوغ محمدخان مجبوری صورتده اوزینڭ ایارچنلری ایله برابر «سرای» شهرینی تاشلاب چقدی.

الوغ محمد خان بوندن کتدیکی صوڭ (۱) کچی محمد خان دشت قپچاق تختنه چیقوب خان نصب اولندی، کوبمی، آزمی طوردیغی صوڭ وفات اولوب اوزینڭ اوغلی احمد، خانلق تختنه چقدی. ایشته بو یرده ترجمهٔ احوالی یازله‌چق احمدخان اوشبو ذاتدر.

الوغ محمد خاننڭ «سرای» شهرندن آیرلمقی ۱۴۳۷ — ۸۴۰ یاکه ۸۴۱ تاریخنده واحمد خاننگ حکمدارلغی‌ده ۱۴۴۷ — ۸۵۱ حدونده‌در. شوڭا کوره کچی محمد خاننگ خانلق‌مدتی تخمینا اون سنه اولور.

احمد خان، روسلردن آلنمقده اولان دانلرنی تمام صورارغه وبو طوغروده مساهله

(۱) الوغ محمد خان ترجمه‌سی ذکر ایدلنور.

ایدلدیکی تقدیرده قورالغه یابشرغه مجبور اوله‌چغنی مسقوا کنازی اولان واسیلی اوچونچی گه بیان ایتدیکنده مسقوا خلقی احمد خاندن قورقور اولدیلر . ١٤٥١ - ٨٥٥ تاریخنده احمد خان اوغلی ، مازوفشاه مسقوا اوستنه عسکر آلوب کلدی. مسقوا کنازی واسیلی بونلرغه قارشو چیقوب قاراسه‌ده آخرنده قورقوب مسقواغه کیری قایتدی و «اوقا» یبلغه سندن چیقارمازغه طریشور ایچون اوزینک سر عسکری کناز ژوینیغوردسکی گه فرمان ویردی . فقط اوردا عسکری اوقا یبلغه سینه کلوب یتدیکلری ایله ژوینیغوردسکی هم بتون عسکرینی برابر آله‌رق اوکچه کوتاردی . اوردا عسکری ایول ایکنچی کون « مسقوا » شهرینه یتدیلر وهر جانبندن محاصره ایتدیلر . فقط بونلر محاصره ایدوب بردیکلرینه قدر واسیلی قاچمشیدی . اوردا عسکری بر مقدار صوغشدقلری صوك واسیلی فوق العاده کوب عسکر ایله کله در ، دیه خبر ایشتدیکلرندن اوزلرینك قارشو طوره آلمازلقلرینی ظن ایدوب بر قدر غنیمت مالی آلوب قایتوب کتدیلر (١) . خاتونی صوفیه طرفندن خبر وبرلدیکینه کوره واسیلی‌هم قاچقان یرندن قایتوب مسقواغه کردی .

١٤٥٤ - ٨٦٠ تاریخی حدودنده احمد خان عسکری ایکنچی کره اوله‌رق مسقوا کنازلگی برینه کردی ، رزان ، پیریاصلاول شهرلرینه هجوم ایتدیلر فقط قازات او غلان اسمنده اولان سر عسکرلرینک صانلوی سببندن کوب ضرر کوروب کیرو قایتوب کتدیلر .

ایوان اوچونچی ، مسقوا کنازی اولدیغی

(١) کارامزین . (٢) کیف گوبیرناسنده اولان Казатинъ اوشبو ذات اسمینه منسوب اولسه کرک .

صوك هرنه قدر آلتون اورداغه دان تولاوچی اسمی ایله طورسه‌ده دان تولامادی واوردادن ده یارلیغ صورامادی، بلکه شول حالنچه کون کچردی. ایشته اوشبونك ایچون احمدخان آچیغلاندی واوزینك چیرکلرینی ییغوب مسقوا کنازلگی اوستینه سفر ایتدی. فقط مسقوانك بختنه قارشو اوشبو وقت احمد خان اوستنه قریم خانی اولان حاجی گری بن غیاث‌الدین قارشو چیقدیغندن «دون» یبلغه سی باشنده اوشبو ایکی خان قاتیغ صوغشدیلر. مسلمانلر مسلمانلرنی ، تاتارلر تاتارلرنی اودون اورنینه طورادیلر. اوشبو سببدن احمدخان اورداغه قایتوب کتدی ، مسقوا کنازلگی ده بو حالنی چیتدن تماشا ایدوب طوردی وبیوك بربلادن خلاص اولدی (١) اوشبو واقعه ١٤٦٥ - ٨٦٩ یا که ٨٧٠ تاریخنده اولمش ایدی .

ایوان، اوردا حکومتنی ضعیفلندروب ، آنلرنك هجوم وحمله‌لرندن خلاص اولور ایچون هر تورلی چاره‌لر ایزلر ومسقوا کنازلگینی کوچلاندرر ایچون غیرتنی صرف ایلر ایدی .

١٤٧١ - ٨٧٥ یا که ٨٧٦ تاریخنده لیتوا کنازی اولان کازیمیر مسقوا کنازی ایوان اوچنچی ایله صوغشرغه قصد ایتسه ده کوچی اولمادیغی سببلی آلتون اوردانی مسقوا اوستنه کتوررگه ومسقوادن ده بو یول ایله آچیغنی آلورغه اجتهاد ایتدی. ایوان حضورنده‌خدمت ایدوب طوردیغی صوك لیتواغه قاچوب کازیمیر خدمتنه کرمش اولان گری فامیلیه

(١) قریم خانلرینك آلتون اورداغه قارشو صوغشمقلرینك اوشبو واقعه برنچی مرتبه‌سی اولمشدر. بوندن صوك ایسه قریم خانلری مسقوا کنازی ایله اتفاق ایدوب هر وقت آلتون اورداغه قارشو طورمشلردر.

سنده بـر تاتارنی اوشبو یومشی حقنده خان حضرتلری حضورنده اجتهاد ایلر ایچون ایلچی ایدرك یباردی. مذکور ایلچی کازیمیر طرفندن اورداغه زور وعزیز بولاکلر کتوردی، خان حضرتلرینك یاقینلرینه ومشورتچیلرینه اوشبو هدیه‌لرنی اولاشدی؛ مسقوا کنازینی یامانلادی ومسقوا کنازی اوستینه عسکر ایله وارمق لازم ایدیکنی دلیللر ایله اثبات ایتدی. لیتوا کنازی کازیمیر هم بتون کوچی ایله برلکده خان عسکری طرفندن صوغش ایله‌چکنی سویلادی. یاقینلری ومشورتچیلری مسقوا اوستنه باررغه کیکاش ویروب طوردقلری حالده خان حضرتلری بو مسئله حقنده غایت دقتلی اوله‌رق فکر یورتور، ضرر وفائده‌لرینی محاکمه ایلر ایدی. شوکا کوره قطعی صورتده جواب ویرمکسزین لیتوا ایلچیسنی بر ییل «سرای» ده طوتدی (۱).

آخرنده‌ده ۱٤۷۲ ـ ۸۷٦ یا که ۸۷۷ تاریخنده احمد خان اوزینك چیریکنی ییغدی ومسقوا کنازلـگی حدودینه سفر ایتدی. فقط بو کونلرده مسقوا ایله ناۋغورد دعوالری تمام اولدیغندن مسقوالیلر احمد خان ایله صوغشرغه حاضرلندیلر. ایوان اوزینك طوغمه‌سینی سرعسکر ایدرك «اوقا» ییلغه‌سی بویینه یباردی واوزی‌ده «قولومنه» شهرینه کلدی وشوندن طوروب صوغش طوغروسنده تدبیر ایدرگه فکر ایلدی.

خان الـوسی، مسقواگه تابع اولان «الیکسین» قلعه‌سینه یتوب صوغشرغه باشلادی واوت تورتوب شهرنی یانـدردی. مسقوانك اوقا ییلغه‌سی، یارنده اولان عسکری قاراب طوردیلر، اوشبو طرفغه چیقوب «الیکسین» شهرینی قورتلدررغـه جسارتلری یتمادی.

(۱) صالاویوف.

ایوان سیاستی هر وقت تاتارنی تاتارغـه قارشو قویارغه ومسلمانن‌ی‌ده مسلمان قلچی ایله صویارغه طرشمقدن عبارت اولدیغی ایچون اوشبو سفرده قاسم خان اوغلی دانیالنی اوزینك عسکرلری ایله برابر آلوب چیقمش وبونلرنی‌ده اوردا عسکرینه قارشو قویمشیدی.

اوشبو صوغشده مسقوا عسکری ۱۸۰،۰۰۰ مقدارنده اولوب ۱۵۰ چاقروم قدر یرگه صوزلمشیدی. مع ما فیه روسلر تاتار اسمندن قورقولری قانلرینه سکدیکندن وخان دیگان سوز ایشدلدیکنده بتون اعضالری قالترادیغندن اوشبو قدر کوب عسکر ایله صوغشرغه قورقورلر حتی ایواننك آناسی بالالرینی برابر آلوب «راستوف» شهرینه قاچمشیدی (۱). فقط روس عسکرینك افراط درجه‌ده کوب ایدیکن بیلدیکی وایکنچی طرفدن‌ده قاسم خان اوغلی دانیالنك «سرای» غه هجوم ایدرگه حاضرلندیکی خبری کلدیکی سببندن بتون چیروسنی برابر آله‌رق احمد خان «سرای» غه قایتوب کتدی. بوندن صوڭ مسقوا کنازی ایله احمد خان آراسنده صلح بولدی، ایوان تاتار توره‌لرینه پك کوب هدیه‌لر تاراتدی. لیتوا کنازی کازیمیرنك عسکری اوشبو وقت ۋینکریه‌ده صوغشده اولدیغی سببلی احمد خان ایله برلکده صوغشر ایچون کیل آلمادی (۲).

قریم خانی حاجی گری خان وفات اولوب، اورنینه‌ده میڭلی گری خان اولدیغی صوڭ

(۱) کارامزین.

(۲) اوشبو الیکسین واقعه‌سینك ۱٤۷۲ م ده اولدیغنی صالاویوف ،بولشوی اینسیقلوپادیه وکارامزین تصریح ایدرلر «تلفیق الاخبار» ده ۱٤٦۸ ده کوسترلمسی مترجم مسامحه‌سینه مبنیدر. اوشنداق مستفاد الاخبارده کچی احمد خان، سید احمد خان دیه بر آدمنی ایکی کیمسه اولمق اوزره کوسترلمسی سهو اولسه کرك.

ایوان ایله میڭلی گری اوز آرالرنده اتفاق یاصادیلر. آلتون اوردانی ضعیفلتمك وممكن اولورسه تمام بترمك اوشبو اتفاقنڭ شرطلرندن ایدی. روسیه‌نڭ تاتارلر حمایه‌سندن قورتلولرینه، صوڭره‌ده قزان واسترخان ولایتلرینی ضبط ایدولرینه وبو کونگی روشده‌دنیانڭ آلتی الوشندن بر الوشینه مالك اولمقلرینه اوشبو اتفاق ومیكلی گری خان سبب اولدی. حتی قریم مملكتی ومیكلی گری خاندن میراث قالمش حكومت، كندیسی هم میكلی گری‌خاننڭ اوشبو اتفاقی واوشبو اتفاق موجبنچه حركت ایدوی سببندن روسیه طرفندن ضبط ایدلمشدر.

مسقوا ایله اوردا آراسنده مصالحه اولدیغی‌صوڭ ١٣٧٤-٨٧٨ یاكه ٨٧٩ده احمدخان اوزینڭ قاراكوچوك اسمنده اولان ایلچیسنی آلتیوز مسلمان ایله مسقواغه یباردی وبونلر ایله ٣٢٠٠ مسلمان سوداگرلری، صاتار ایچون قرق بیڭ آت آلوب كلدیلر (١).

تاتار خانلرینڭ ایلچیلری طورر وكلگان الوغ كیمسه‌لر توشار ایچون مسقواده كریمل ایچنده مخصوص برسرای اولنور ایدی. تاتار ایلچیلری شونده طوروب مسقوا كنازلرینڭ هر بر حركتلرینی كوزلرلر ناگاه بررشبهه‌لی نرسه سیزلسه «سرای» غه خط یازوب بیلدررلر ایدی. خان طرفندن غراموتا هم باصمه (٢) كلدیكی وقت مسقوا كنازلری جیاولب قارشو چیقوب آاورلر، خاننڭ فرمانی اوقولدیغی وقت تزلنوب دڭلارلر

(١) صالاویوف.

(٢) اوشبو «باصمه»، خانلرنڭ هیكللری اولسه كرك. بولشوی اینسیقلو پادی، صالاویوف وكارامزین كبی اثرلردن شویله فهملنور.

ایدی. ایشته ایوان خاتونی صوفیه (قیصرلر نسلندن اولان خاتون) بواشنی زور كمچیلك صانوب هر وقت بوندن قورتولمق طوغروسنده چاره تابار ایچون ایواننی قوتورتوب طورر ایدی. صوفیه غایت مكاره وحیله‌كار برخاتون اولوب اوشبو حقده هیچ بر آرمی تالمی طرشور اولدی. حتی احمد خان خاتونی‌اسمینه پك كوب بولاكلر ایله ایلچی یباروب: «كریمل ایچنده تاتار ایلچیلرینه مخصوص‌اولان سرای اورنینه كلیسه‌بنا‌ایدر ایچون‌دوشمده‌مأمور اولدم، شونڭ‌ایچون مذكور سراینی‌بوزوب عبادتخانه‌صالدرر، اماایلچیلرایچون‌باشقه‌یرده‌سرای حاضرلتور ایدم» دیدی. خاتونینڭ شفاعتی ایچون احمد خان رضا اولدی، شول سببدن صوفیه ایلچیلرگه كریمل طشنده‌اورن حاضرلب، ایسكی سرای اورنینه چیركاو صالدی، гдѣ нынѣ церковь Николы Гостунскаго (١) اوشبو سببدن تاتار ایلچیلری مسقواحكومتینڭ سرلرینی وحركتلرینی‌بیلمكدن محروم‌قالدیلر. (بتون دنیا خاتونلر دیدیكنچه حركت ایته‌در، فقط خلق آنی هنوز بیله آلمیلر). صوفیه ایسه بونڭ ایله قناعت ایتمای همیشه تاتارغه اطاعت ایله طورمقلرینی مسخره‌لك حساب ایدوب ایواننی قوتورتا وآرالرینی بوزارغه غیرت ایته‌در ایدی.

١٤٧٦-٨٨٠ یاكه ٨٨١ ده احمد خان یڭی بر ایلچی یباروب مسقوا كنازی ایواننی «سرای» غه كیلورگه قوشادر، لكن ایوان اوزی بارمای اوزی یرینه بیستو ژف‌اسملی برایلچی‌یباره‌در. بوایلچینڭ نه‌سویلرگه واردیغی، واردیغندن‌صوڭ نه سویلادیكی معلوم دگل، هر حالده احمد خان

(١) كارامزین

بو ایلچیدن یا که ایوان اوزی کیلورگه تیوشلی یرده ایلچی یبارمکندن رضا اولمادیغی معلومدر.

میڭلی گرای خان ایله اتفاق ایتدیکی سببندن ایوان اوزینڭ کوچاید یکنی کوروب اوردا قول آستوندن چیقدیغنی وبوندن صوڭ مستقل اولدیغنی اعلان ایتمشیدی. ایشته شونڭ ایچون لیتوا کنازی کازیمیر ایله برگه‌لب احمد خان، مسقوا اوستینه واررغه جزم ایلدی وچیریکلرینی ییغوب ایوان اوستینه سفر ایتدی.

احمدخان چیرو ایله کلدیکنی مسقوا خلقی ایشدوب صوغشرغه حاضرلنورگه باشلادیلر واوزلرینڭ آخرت دوستلری اولان میڭلی گرای خان اوزرینه ایلچی یباروب واقعه‌دن خبر ویردیلر. میڭلی گرای خان ایسه مسقوا خاقینه خصوصا اوزینڭ جانی برابرنده اولان دوستی ایوان اوزرینه برر تورلی ضرر کلماسون ایچون احمدخان ایله کازیمیرنی برگه قوشمازغه غیرت ایتدی ولیتوانی شغللندروب طورر ایچون کازیمیر اوستینه قریم عسکرینی یباردی.

مقاوله بوینچه احمد خان اوقا ییلغه‌سی آرقلی وکازیمیرده اوغر ییلغه‌سی باشندن هجوم ایدرگه تیوشلی ایدی، لکن میڭلی گرای مانع اولدیغی سببلی کازیمیر مسقوا اوستینه وارا آلمادی.

ایوان اوز حضورنده خدمت ایدوب طوروچی قریملی نوردولت خاننی اوزینڭ تاتار عسکری ایله «سرای» اوستینه یباردی. زیرا «سرای» ده احمد خاننڭ خاتونی ایله بالالری قالوب، شهرنی صاقلارلق درجه‌ده عسکر اولمادیغنی ایوان ایشتمش ایدی.

۱٤۸۰ ـ ۸۸٤ یا که ۸۸۵ تاریخنده احمد خاننڭ دون ییلغه‌سندن چیقدیغنی خبر آلوب ایوان اوزینڭ عسکری ایله «قولومنه» شهرینه کلدی. وهر یرده روس عسکری تاتار چیروسنی، احمد خاننی کوتارگه باشلادیلر.

احمد خان ایسه مسقوانڭ بتون کوچی اوقاغه ییغولدیغنی کوروب وکازیمیردن نام ونشان اولمادیغنی بیلوب، لیتوا طرفینه کتدی ومسقواغه اوغر آرقلی اوتمك فکرینه طوتدی. بو حالنی بیلدیکنده ایوان اوزی هم اوغر طرفینه کتدی. ایوان، تاتارلردن قورقدیغی سببلی خزینه‌سینی وخاتونینی بیلی اوزرگه کوچردی. ایوان پك قیمتلی هدیه‌لر ایله ایلچیلر یباروب صلح صورادی. احمد خان ایسه: «ایوان شمدی طقوز ییل اولدی دان تولامی یوریدر، شونڭ ایچون آنی تربیه ایتمك لازم، فقط اگرده عذر تلاب اوزی کیلور، یا خود اوغل وقارنداشلرندن برینی ویا که نیکیفر باسینکوفنی یباررا اولسه عفو قیلورم» دیدی. ایوان ایسه بو شرطلرغه راضی اولمادی.

احمد خان اوغر صوینڭ بوزی اوستوندن یوروب مسقواغه هجوم ایدرگه وشونڭ ایچون ده قش کوننی کوتارگه قرار ویردی.

اوغر صوی طوڭدیغی صوڭ تاتار عسکرندن قورقوب ۲٦ نچی اوکتابرده ایوان اوزینڭ عسکرینی کیرو چیگارگه بیوردی. روسلر ایسه آرتمزدن تاتارلر کیله‌لر ایمش، دیه ظن ایدوب نظامسز صورتده قاچارغه باشلادیلر. «باروفسکی» شهرنده عسکرنی طوقتاتوب شول یرده صوغشرغه دیه ایوان اعلان ایتدی.

احمد خان اوغر یاننده ۱۱ نچی نویابرگه

قدر طوروب عسکرینی آرتقه چیگارگه قوشدی برنڭ سببی ایسه قش فوق العاده صووق اولدیغی ، کازیمیرنڭ کلهدیکی وروسلرنڭ کیرو چیگولرینی حیله گه حمل ایدووی، دشمن اولان قارنداشلری ایله ایواننڭ مصالحه ایدووی وبو جهتدن مسقوانڭ کوچ حاصل ایتمکی اولمشدر (۱) . ایشته اوشبو قدر بیوك عسکرلر بر برینڭ قارشوسنده یوز به یوز طوردقلری صوڭ بر برندن قورقوب ، تارا اوب قایتوب کتمشلردر .

تاتارلر لیتوانی تالاب کوب غنیمت آلدیلر واوشبو بایلق ایله اورداغه قایتوب کتدیلر .

احمد خان اوشبو قشنی «دانیس» یبلغه سی بوینده کچررگه قرار ویروب یاننده آزغنه عسکر قالدروب باشقه‌لرنی تاراتمش ایدی . اوشبو وقت شیبانی یاکه تومن اورداسینڭ خانلرندن اولان ایواق خان ایله نوغایلر ومیڭلی گری خان برگه‌لشوب احمد خان اوستنه هجوم ایتدیلر و اویقوده یاتدیغی یرنده خان حضرتلرینی ایواق بدبخت اوز قولی ایله صویدی (۲) اناالله وانا الیه راجعون . بو حادثه ایسه ۱۴۸۰ — ۸۸۵ تاریخنده ٦ نچی ینوار (ذوالقعده) ده اولمشدر .

ایواق ایسه دشمنڭنی اولدردم ، دیه مسقواده ایوان حضورینه سونچ ایلچیسی کوندردی .

« سرای » شهرینڭ صوڭ کونی

احمدخان وفاتی صوڭنده بعض بر اوغللری خانلق منصبنده اولندیلر ایسه‌ده بونلرنڭ حکومتلری آلتون اوردا قبیلندن کوچلی واساسلی اولمای بلکه آقتوبه طرفلرنده و «ایدل» نڭ مشرق جانبلرینه منحصر ضعیف بر حکومتدن عبارت اولمشدر . ومع ذلك میڭلی گری خان بر کون اولوب‌ده بونلرنڭ باش کوتارولرندن ودشت قپچاق حکومت اسلامیه‌سینی تکرار آیاقغه باصدرولرندن قورقوب بونلرنڭ ذریتلرینی بترمك ومسلمان حکومتینڭ تا نیگزندن سوتوب توگوب تاشلامق حقنده اجتهاد ایلر ایدی . اوشبو سببدن میڭلی گری خان اوزینڭ عسکری ایله کیناتدن «سرای» شهرینه هجوم ایتدی وبتون اهل اسلامنی قتل عام ایدوب، شهرنی یر ایله تیگز ایدوب واتدردی . اوزینڭ بابالرینڭ سرایلرینی ، قبرلرینی ، مدرسه ومسجدلرینی تاش اوستونده تاش قالدرمقسزین تاراتدردی . نه قدر مال وخزینه وار ایسه جمله‌سینی غنیمت ایدوب آلدی . روسلر ایچون بتون دنیانڭ ایشگنی آچدیغنی اعلام ایدوب اوزینڭ دوستی اولان ایوان اوزینه بیلدررگه کشی یباردی . اوشبو واقعه ایسه ۱۵۰۲ — ۹۰۷ تاریخنده‌جای کوننده اولمشدر . احمدخان اوغلی شیخ احمدخان اوشبو کونده اوزینڭ اتباعی ایله صحراغه قاچدی . « سرای » شهرینڭ بتون عمری ۲٦۷ ییل اولمشدر .

ایشته روسلرنڭ قورقوب وتتراب طورمقده اولان خانلرینڭ صوڭ کونی اوشبو روشده تمام اولدی ایکیوز ایللی ییل بر مدت قل اولوب طوردقلری صوڭ میڭلی گری خان همتی سایه‌سنده روسلر احمدخان وفاتی کوندن

(۱) بوایسه صالاویوف طرفندن روایت ایدلمش فکردر اما حقیقتده قریم وقاسم تاتارلرینڭ جمله‌سینڭ ایوان طرفنده اولوب‌ده نور دولت قوماندasında اولان تاتار عسکرینڭ «سرای» غه هجوم ایده‌چکلرندن خبر آلوب صوغشمای قایتوب کتمش اولور .

(1) Большая энціклопедія

اعتبارا آزاد اولدیلر و مستقل بر حکومت تأسیس ایتدیلر.

باتوخان قورمش بیوك دولت کنه شول باتوخان بالالری طرفندن تلف ایدلدی. باتوخان طرفندن مغلوب اولنمش روسلر ، باتوخان بالالری طرفندن بیوکلك وشان کسب ایتدیلر. برکه خان طرفندن تأسیس ایدلمش شوکتلی، بر اسلام حکومتی ایوان طرفندن اسپاسیبا ایشیدر ایچون میکلی گری خان طرفندن هلاك ایدلدی. بو کونده روسیه ضبطنه توشمش نه قدر مملکتلر وار ایسه جملهسی تاتارلر یاردمی وآنلرنك غیرتلری سایهسنده توشمشدر.

قزان شهری ضبط ایدلدیکی وقتده‌ده روسلرنك برنچی صفلرنده تاتار توره‌لری اولنور ایدی.

خزینه‌لرنی بایلقلرنی تویاب کتسون ، مسلمه‌لرنی اسیر ایتسون لکن قبر تاشلرنده، مسجد ومکتب کیرپچلرنده ، آتا وبابالرینك سرایلرنده اوشبو میکلی گری خاننك نه آچیغی اولمشدرکه بو قدر یون اورنینه تتدرمشدر! نچه یوز بیللر علم وعلما بیشگی اولوب طورمش شهرنك بنالرینی، کتاب وباشقه علم اثرلرینی بو مرتبه‌ده برباد ایتدیکنه انسان وجه‌تابمقدن عاجز اولسه کرك . (ان الله لایغیر مابقوم حتی یغیروا ما بانفسهم) .

مقاله‌لر

مسلمانلرنك تاریخلری

(باشی ۸نچی نومیرده)

عرب قومی بیك ایسکی بر قوم اولوب، اسملری اوتکان کتابلرنك هر برنده واردر. انسانلرنك آق جنسلرینه منسوب اولوب ، بنو قحطان ایله بنو عدنان اسمنده اولان ایکی فرقه‌گه آیرلورلر. اولگیلری یمن ولایتنده وصوڭغیلری ده حضرت اسماعیل بن ابراهیم (علیهما السلام) اوزرینه منسوب اولنوب حجاز، نجد وجزیرة العربده طوررلر. هر ایکی فرقه بو کونگه قدر کلمشلردر. بنو قحطان «عرب عاربه» وبنو عدنانده «عرب مستعربه» دیه آتالنورلر. زیرا اسماعیل علیه السلام اصلده عبرانی اولوب، صوڭره دن عرب لشمشدر عربلرنك عاد ، ثمود ، طسم ، جدیس اسمنده اولانلری وبونلردن باشقه دخی کوب فرقه‌لر منقرض اولمشلردر.

اورنلری برکاتلی ، تنازع بقا کبی شیلردن امین طوردقلرندن کوڭللری خوش اولوسبندن بنو قحطان ترقی ایتدیلر ومدنیت کسب ایلادیلر. بونلرنك پادشاهلری تبابعه (مفردی تبع) آتالورلر ایدی. ذونواس ، ذویزن کبی لقبلر بونلرنك پادشاهلرینه مخصوص

اولمشدر. صوڭره‌دن بنو قحطان اوزرینه حبشلیلر وآندن صوڭ‌ده فارسلر متسلط اولوب واڭ آخرده‌ده مسلمانلر قـول آستنه کردیلر، فارسی اولان والیلری (جانشین ـ نامسیتنکلری) مسلمان اولدی.

اوشنداق غسانیلر کبی شام ولایتنده رومان دولتلرینه کورشی اولان عربلرده مدنیت کسب ایتدیلر. فقط رومانلر نفوذینه اسیر اولوب، حتی آنلردن نصرانیت قبول ایلادیلر. عراق جهتندن فارسلرغه کورشی اولان عربلر (مناذره کبی) فارسلر نفوذینه تابع اولدیلر. خالص عربلر ایسه اورتالق وفوق العاده کیڭ اولان بر یرده صحراده قبیله قبیله اوله‌رق یاشار اولدیلر. جزیرة العرب اورتاسنده اولان عربلرنڭ بعضیلرنده بر قدر بایلق وبر آزده نظاملری اولانلری هم کور لمشدر. بوندن باشقه‌لری ایسه صرف وحشی حالده یاشارلر، آرالرنده هیچ وجه ایله مناسبات اولنماز، بر بری ایله تالاشوب صوغشوب عمر کچررلر ایدی. فقط حج ورجب آیلرنده اوشبو وحشتلرینی قویوب طوررلز ایدی.

نچه بیڭ ییللر بر حالده وبر تورلی معیشتده طوردقلرندن عربلرنڭ مدنیت کسب ایدرگه مستحق اولمادقلری استدلال اولنماز، زیرا اورنلرینڭ مساعده‌سی اولانلرینڭ مدنیت کسب ایتدیکلرینی شمدی خبر ویردك. جزیرة العرب اورتاسنك اولانلری بونلر درجه‌سنده مدنیت کسب ایتمامشلر ایسه بونڭ سببی کندیلری دگل بلکه اورنلرینڭ مساعد اولما دیغیدر. انسان اگرده ترکلك قایغوسندن وحیات تکلیفلرندن خاطری تشویشلی اولنور ایسه عقلنی ایشلاته آلماز، عقل ایشلامادیکی حالده مدنیت کسب ایتمك ممکن دگلدر. یرلر نده برکات اولنمادیغی خلقلر البته شول وحشی حاللرنده طوررلر یاخود باشقه بر مناسب یرگه هجرت ایدوب، شوندن صوڭ مدنیت‌که ایرشورلر.

عربلرنڭ یرلرینڭ برکاتسز ایدیکنی بیلو چیلر عربلرگه منگو وحشتده طوراچقلری یاکه باشقه یرگه هجرت ایده‌چکلری ایله حکم ایلرلر. اوشبوسببدندرکه: دنیانی صوغش ایله فتح ایدوب یوروچیلر وزور عسکرلرگه قوماندان اولوچیلردن هیچ بری عرب یرینه وارمامشلر، کوزلری توشمامشدر.

مشورت ومساوات‌قاعده‌لرینه‌بنا ایدلمش قانونلرنی میدانه کتورمك، امتلر تشکیل ایدوب اوستلرینه‌ده رئیس نصب ایلمك، خطیبلرنڭ دیملاوی، فیلسوفلرنڭ اوکرتولری ایله دگل بلکه طبیعت اجبار اینمه‌سی ایله حاصل اولور. تورلی قبیله‌لر بریرگه جیولوب بر امت صورتنه کرمکلری، ایلکن اولان وهمی امتیازلرینی بتروب بتون افرادنی بر جنس حساب ایتمکلری طبیعی قوت طرفندن میدانه کتورلمکده اولان اجتماعی شیلردندر. قبیله‌لر برام برام طوردقلری حالده اوکلرنده بر قورقنچ نرسه‌گه اوچرایه چقلری وهر بری بونڭ حضورنده محو اوله چقلرینی حس ایلرلرده اوشبو بلادن خلاص اولمق ایچون برگه جیولوب اوزلرندن امت تشکیل ایلرلر. یاکه اوزلرینڭ حیاتلری ایچون مطلقا برگه جیولمقلری لازم ایدیکنی آڭلارلرده بر امت اولورلر. ایشته بویله شیلر «طبیعی قوتلر» دندر.

رسول اکرم کلمازدن مقدم عربلرنی

چیتدن کیلوب هیچ بر دشمن قورقتمامش.هم‌ده حیاتلری ایچون بر گه جیولولرینه مجبورایده‌چك بر شی اوز ایچلرنده هم اولنماز ایدی . دیمك عربلردن امت تشکیل ایلر ایچـون «طبیعـی قوت» اجبار ایتماز ایدی . بناء علیه عـرب قوملرینك برگه جیولوب ، اوزلرندن بر امت تشکیـل ایتمکلری محض رسالتپناه افندمزنك دعوتی سایه‌سنده اولمشدر . بویله حال هیچ بر امتده بوکون‌گه قدر اولنمادیغندن آنچق پیغمبرلرگه گنه میسـر اوله‌چق بیوك خارق عادتلردن حساب ایدلنور .

اوزلرینی باشقه‌لر نفوذی آستنه کرتمکنی زور عارلك حساب ایدن وبار کمالتنی اوزلرینه حصر ایلیان عرب قبیله‌لری هیچ بـر طبیعی قوت اولنمادیغی حالده بر رئیس حکمی آستنه جیولوب ، آڭا اطاعت ایلمکلری ایکنچی بر بیوك خارق عادتدر .

بوندن صوڭ بر تامچی قان آغزمقسزین عمومی بر قانون توزوب ، هـر بر طبقه نڭ شونی رعایت ایدوب طورمقلری شویله بر عجیب شیدر که بونڭ مثالی دنیاده کورلمامشـدر . کورمازمیسز که یونانلولر عمومی اولان قانونلرینی «آتنه» ایله «اسپارتا» ده نه کبی بیوك ماجرالر اولدیغندن صوڭ غنه میدانغه قویارغه موفق اولدیلر .

روماﻟﻮﻟﺮده قانونلرینه نه کبی بر اصلاح کرکزمك اولورلر ایسه زور تاوش غوغالر قیلورغه ، نه قدرماللر توگوب ونه قدر جانلرنی قربان ایلرگه مجبور اولورلر ایدی .

بو سوزلر ایسه اصل قانون قبول ایتدرمك حقنده‌در . اما باشلاندیغی کونی ایله مساوات ومشـورت نیگزلرینه بنا ایدلمش عمومی قانوننی قبول ایتدرمك دنیاده بالفعل بر مثالی اولمق شویله طورسون حتی آدم اوغلی تصدیق ایده‌چك شـیلردن‌ده دگلدر . بونڭ ایچون قورقنچ صوغشلر ، هلاکتلر اولوب کلدیکنی تاریخ سویلاب طورر . بو کون اڭ مترقی واڭ مدنیتلی اولان انگلیز وفرانسز ملتلرینڭ حاللرینی یوقاروده حـکایت ایتدك ایمدی باشقه‌لره نه قالدی ؟ اوشبو سببدن اڭ ایلك باشلاندیغی ایله مشورت ومساوات نیگزلرینه بنا ایدلمش عمومی بر قانوننی مسلمانلر کامل راحتلك اوزرنده قبول ایتمکلری خارق عادت بر شی اولوب دقت ایدرگه واهمیت ویررگه تیوشلیدر .

بو اسلام امتینڭ اصلی محترم اولان بر پیغمبردر ، دیمشیدك . مذکور پیغمبر ایسه بتون جهان یوزینه رسول اوله‌رق مبعوث وجمله پیغمبرلرنڭ آخری وخاتمه‌سی اولان محمد بن عبدالله ، در . عرب امتینڭ آیاقلرینه باصولری بو پیغمبرلك جهتندن‌ده خلاف عادت بر شیدر . مثلا یونانلولرینی اڭ ایلك تیتانیا اسمده آسیادن کلمش بر امت تشکیل ایدوب بر قدر نظامه قویدی .

صوڭره بونلر منقرض اولدیلر ، یونانلولر اوزلرینڭ وحشیلکلرینه کیرو قایتوب ایکییوز بیللر قدر عمر سوردیلر . بوندن صوك اوستلرینه مصردن ، سکرویس » کیلوب « آتنه»شهرینی بنا ایلدی وضروری اولان معارفدن یونانلولرغه بر قدر شیلر اوگرتدی . بوندن صوڭ بونلر اوزرینه «صـور» دن «فدموس» کیلوب فینقیه‌لر علملرندن بعض شیلر تعلیم ایتدی . ایشته یونانلولر اوشبو روشده تدریجی لکن غایت آفرون روشده ترقی ایتمشلردر .

اما روماﻟولر ایسه روموﻟوس وآنڭ طوغمه‌سی روموس اسمنده اولان اوغریلر باشلقلری طرفندن شمدیکی « روما » شهری یرینه قریه بنا ایتدیکلری صوڭ میدانده ظاهر اولدیلر. روموﻟوس اوزینڭ قارنداشینی اولتردیکندن صوڭ اوزینڭ اتباعی ایله برلکده شول طرفده اولان «سابین» قبیله‌سینڭ ایرلرینی اولتروب ، خاتونلرینی اسیر الدیلر وصوڭره شول خاتونلر ایله نکاح ایدوب روما دولتنی تأسیس ایتدیلر . بو واقعه ایسه میلاددن ۷۵۳ییل مقدم اولمشدر.

بنو اسرائیل قومی هم باشقه امتلرنڭ نظاملری اوزرنده تشکیل ایدلمشدر . موسی پیغمبر یباردیکی وقت بنواسرائیل آراسنده محکم اولان جنسلك اتحادی وار ایدی. اوشنداق عیسی پیغمبر یباردیکی کونده بنو اسرائیل بر جنس وبر تیل همده بر وطن اوزرنده قوتلی بر ملت ایدی.

ایشته بونلرنڭ خلافنچه اولەرق اسلام امتی صرف وحی اثری ایله تشکیل ایدلمش وبونڭ مؤسسی‌ده جناب رسول اولوب ، الڭ عالی بر مسلك اوزرینه توزولمشدر . امتلر تشکیل ایدلمکده اولان طبیعی حاللرنڭ الڭ ایلك ناقص مدنیت اوزرنده طوروب‌ده صوڭره تدریج اوزرنده ترقی ایتمکده اولدقلرینی سویلامشیدك . اسلام ایسه بونڭ خلافنچه اولەرق الڭ باش نیگزی کامل اولان قانونلری اوزرینه قورولوب، حریت ومساوات اعلان ایدلمشدر .

اسلام اوشبو عالی مسلکی اوزرینه بر قاچ ییللر وعصرلر دوام ایتدی وصوڭره‌ده باشقه امتلرده اولندیغی کبی فساد عامللری آراغه توشوب، طوغری یولندن چیتکه چیقوب بو کونکی روشینه کردی.

بو یرگه قدر سویلادیکمزدن معلوم اولدیغینه کوره اوشبو اسلام امتنی بر برینه باغلامش شی صرف اسلام دینیدر . آرالرنده جنس ، وطن، لغت وتیل باشقه‌لقلرینی جمله‌سینی دین یوغالتمشدر. فقط امتنڭ بر برینه باغلانمقی اسلام دینینڭ محکم اولمه‌سینه وایکنچی عبارتله اعتقاد سلامتلگینه موقوفدر. اگرده اعتقاد ، بدعت وخرافتلردن سلامت اولوب، جناب رسول الله واصحابی اعتقادی روشنده اولور ایسه اسلامنڭ بر برینه باغلانولری (رابطه‌لری) محکم اولوب، عکسی تقدیرنده ایشلرده عکسنچه اولەچقدر. مسلمانلر دینلرنده جمودنی، اعتقادلرینه‌ده خرافات واوهام قاتشدرونی قبول ایتدیکلری کوندن اعتبارا خوار، ذلیل ومسکین اولەرق قالمشلردر .

دنیاده اولان حی ملتلر اوزلرینڭ تاریخلرینی تدریس ایتدیکلری وقت افرادنی بر برینه باغلارغه سبب اولان نرسه‌نی کوزلرندن اصلا یبارماکسزین اصل ایدوب طوتارلر . مثلا گیرمانیا قومی اتحاد گرمان، فرانسوزلرده، اتحادوطن ، روسلرده اصلاوانلق کبی شیلرنی اوزلرینڭ اتحادلرینه رهبر وعامل ایلرلر . اوشبو قبیلدن مسلمانلر اگرده اوزلرینڭ قوت حاصل ایتمکلرینی آرزو ایدر اولسه‌لر اسلام عقیده‌سنی اتحاد سببی (رابطه) ایدوب طوتارغه تیوشلیدر.

(صوڭی وار.)

بزه قایسی علملر لازم‌در؟ (۱)

دورت عالمنك مناظره‌سی

(حیات غزته‌سندن)

۲) علی‌بك حسین‌زاده

روسیه انقلابات اجتماعیه وسیاسیه‌سیله آچیلان بو قدر اهمیتلی بر دور جدیده‌نك ابتداسنده، مسلمان جماعتلرینك ترقی یوللرنك بولنان مانع وحائللرنگ بربر رفع ایدلمسیله، قارشولرنده بر نیچه یول آچیلوب بو یوللرنگ قایوسنه کیدیلچگی خصوصنده تردده دوشدکلری بر زمانده «بزه قایسی علملر لازم‌در؟» مسئله‌سندن دها اهمیتلی بر مسئله اولمز ظن ایدرم. بو قدر اهمیتلی بر مسئله‌یی اورته‌یه قویدقلری ایچون آخونده تشکر ایتمکله برابر، دیگر طرفدن دخی مسئله‌یی لایقیله حل ایتمدکلرینی بیانه مجبورز: آخوند حضرتلرینگ علوم عقلیه‌یه او قدر اعتبارلری اولمیوب بیوررلرکه:

«بزم اوقوچیلرمز یاوروپا اهالیسنی انسانیت ومدنیتنگ کمالینه ایرشه‌شلر دیورلر، اما، بن دیورم: یاوروپا اهالیسی قانون سیاسی الهی دن یراق اولدقلریچون عین وحشتده درلر، حکمت طبیعی بیلمکله انسان اولمق اولمز، حکمت الهی ایله کامل انسان اولنور، اگر انسان دیانت اسلامیه‌یی عالم اواورسه علومدن جاهل اولورسه بیله‌اذ انیتنه ضرر کلمز؛ اگر بر شخص تمام عمرینی علوم حکمته صرف ایدوب معلم اوّل ارسطا طالیس مقامنه ایرشسه البته طریق عبودیته واقف، حق تعالی‌یی عارف اولمیه‌چق انسانیت، مدنیت رتبه‌سنه ایرشمیه‌چکدر!»

بوسوزلر ساده بر انکار تعصب سائقه‌سیله یازیلمیور، فرانسه ادیب مشهوری ژان ژاق روسوده بویله بر فکرده بولونمادیمی؟ نه غریب تصادف! بز بو ساعت روسیه دور انقلابینك، انقلاب کبیرینك ابتداسنده بولنیورز. ۱۸ انچی عصرنك اورته‌لرنك یعنی فرانسه انقلاب کبیرندن بر آز مقدم اولان بر زمانده آخوند مقاله‌سی مضمونته قریب مضمونندن، فرانسه‌نك دیژون آقادیمیاسی محررلری طرفندن بیوك بر مکافات نقدیه‌یه مقابل قلمه آلنوب حل ایدلمك ایچون بر مسئله درمیان ایدلد که بو ایدی: علوم، فنونك ترقیسی، بشریتك کسب مدنیت ایتمه‌سی، اخلاق انسانیه‌یه حسن تأثیرمی، یوقسه سؤ تأثیرمی ایتدی؟ تعبیر دیگرله انسانك اخلاقنی تهذیب ایدوب توزاندیمی یاخود تخریب ایدوب بوزدیمی؟ بو مسئله‌یه جواب یازانلر ایچننده مکافاتی قزانان محرر، علوم فنونك، ترقی، تمدنك مضرتنه حکم ایدن مشهور ژان ژاق روسو اولدی. لکن هیهات ژان ژاق روسو مسئله‌یی درست حل ایتدیگی ایچون دگل، بلکه مقاله‌سنی بیوك بر فصاحت بلاغتله عظیم بر قدرت قلمیه ایله یازدیغی ایچون مکافاتی قزاندی. آنك اساسا فکری باطل ایدی، آقادیمیا اوزی آنك فکرینی تصدیق ایتمدیگی حالده مکافاتی ویردی. روسونك حکمی قطعیا علوم فنونك ضدینه ایدی، لکن ابوتراب آخوند بو قدر ایلری کیمتیور. آنچق دیورکه، علوم فنونی: فنون

(۱) باشی ۷ نچی نومرده.

مثبته یی، فنون عقلیه یی تحصیل ایتمه مکده آنلردن محروم اولمقده بر بأس یوقدر، علوم دینیه وعلوم نقلیه‌یه هقیله واقف اولمق کافیدر! اویله‌می در؟ من بو بابده غایت مشکل بر موقعده بولندیغمی حس ایدیورم؛ چونکه مسئله اویله بر مسئله‌درکه بو خصوصده یازیله‌چق مواد ایچون یومی بر غزته مقاله‌سینك وسعتی کافی دگلدر، حقیقتی روشن بر صورتده کوسترمك ایچون بر نیچه یللق تتبعات عمیقه دن صوکره اوچ دورت یوز صحیفه لك بر کتاب وجوده کیترملیدر. بر غزته مقاله سنده ایسه بویله بر کتابك محتویاتنی مختصر مفید صورتده بیان ایتمك هر محررنك حدی دگلدر. بومباحثه قدیمدر: افلاطون، ارسطو، لوقرس دورندن باشلایوب زمانمزه قدر دوام‌ایتمش وایتمکده‌در. بو مباحثه یه‌اسلام علماسندن ابن‌سینا، فارابی، ابن‌رشد کبی‌داهیه‌لر کیرشمشلردی.. زمانمزده بیله بالخاصه بو مسئله ایله مشغول اولانلر آز دگلدر: روسیه، آوروپا، آمریقا علماسندن تولستوی، رنان دراپر، کبی ذواتی ذکر ایده بیلیورز. حتی‌امریقالی‌دراپر بونوع مباحثه یه (نزاع علم ودین) نامنی ویروب بو عنواندن مهم بر کتاب بیله وجوده کتیرمشدر. کتاب مذکور عثمانلی ادیبی احمدمدحت‌افندی‌طرفندن ترکچه‌یه دخی ترجمه وتنقید ایدیلوب استانبولده طبع ایدلمشدر... نزاع علم ودین، اختلاف فن ومذهب، قورقولی سوزلر دگلمی؟! لکن هیچ قورقمازز، حقیقت حالده نزاع اختلاف، علم ایله دین آراسنده دگلدر. چونکه نه حق اولان دین علمدن قورقار، ونه ده علم حقیقی دین، مذهبه دشمن اولور. اختلاف بونلر آراسنده دگلدر! اختلاف اوزارینی حارس وحامل دین

بیلن ملالرله علوم دینیه دن خبردار اولمیان ارباب علم ومعارف آره سنده در!.. آخوند حضرتلری‌چوق گوزل دییورلر: «کشی بیلمدیکی علمه دشمن اولور، باشقه‌لری اوز دشمنی طرفنه دعوت ایتمك غیر معقولدر» بز، علوم دینیه تحصیلنه اهمیت ویرمه‌ین اوقوچیلر مزنك‌طرفنی اصلا وقطعا التزام ایتمیورز. فکرمزی ینه جسارتله آچق سویله یه لم: بونلر بیوك غلط ایدیورلر، بونلره اقتدا ایدنلر حقیقتا ضلالتده درلر. لکن دیگرطرفدن علوم عقلیه‌دن، علوم مثبته دن، علوم جدیده دن صرف نظر ایتمك ایسته‌ین‌علمامزنك دخی هیچ بر وجهله طرفگیری اولمیورز. جماعته‌پیشوالك، مقتدالق، رهبرلك ادعاسنده بولنان بو کبی ملالرمز نه ملتی ترقی یولنه چقاررلر، نه‌ده امتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی برنجات وسلامته ایصاله مقتدر اولورلر. بالعکس بویله علمأ دین، یالکز علوم جدیده ایله پرورشیاب اولمش کنجلرمزی، دینك حقانیتی علویتی حقنده دها زیاده بر شك شبهه‌یه دوشوررلر!.. آخوند حضرتلری بز اویله ظن ایدرزکه، بزه علومك کافه سی عین درجه ده لازمدر: هم علوم دینیه وشرعیه هم ریاضیات طبیعیات کبی علوم مجرده وجسمانیه! مدینهٔ علم اولان حضرت پیغمبرمز صلی الله‌علیه وسلمنك بیوردیغی ده بودر. باب علم اولان ریاضیات، طبیعیات، ادبیات کبی‌علومه وقوف تامه‌سی اولان جناب علی کرم الله وجهه ده بویولده بر عالم‌کلدر. حضرت مولانانك‌ده: چند چند از حکمت‌یونانیان * حکمت ایمانیانراهم بخوان، دیمکدن مرادی ینه بلا تخصیص علوم فنونك کافه‌سیدر، کافهٔ شعباتی‌در!.. بو کون یونانیلرنك مقامنی آوروپالیلر طوتیور

رسول اکرم افندمز حضرتلری: بویوریور: «طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة، اطلبوا العلم من المهد الی اللحد، اطلبوا العلم ولو بالصین» (۱) بو حدیثلر نڭ جمله سنده علم علی العموم علمدر، ساده علم شریعت اولسه ایدی چینه قدر تحصیله کیدگز دینلمزدی، بوڭا بر دلیل ده هر نه دنسه آخوند حضرتلرینڭ ذکر ایتمکری: العلم علمان علم الابدان وعلم الادیان کلام شریفیدر. بو کلامده ایکی نقطه‌یه دقت ایتملیدر: بری علم الابداننگ علم الادیانه تقدیم ایدلدیکی، بو بر تقدیم الاهم علی المهم‌در. دیگری ادیان کلمه سینڭ جمع صیغه سنده استعمال اولندیغی‌در: کلمه نڭ جمع صیغه سنده استعمالندن آڭلاشیلیورکه ساده دین اسلامی بیلمك کافی دگلدر، سائر دینلره دخی وقوف پیدا ایتملیدر، او دینلرنگ نه اولدیغنی بیلملیدر. بو نه دن بویله ایجاب ایدیور؟ او دینلرنگ احکامیله عمل ایتمك ایچونمی؟ خیر! باطل اولدیغنی آڭلاب رد ایتمك ایچون، آنده سلوك ایدنلر ایله مباحثه‌یه کیرشوب نشر دین مبین اسلام ایتمك ایچون آنلری بیلملیدر!

لیورپوللی شیخ عبد الله کولیام حضرتلری بو آخر کونلرده ارمنیلرنگ غریغوریان مذهبنی مطالعه ایله مشغولدر. پیغمبرمز حضرتلری واصحاب کرام، مشرکلرنگ پت پرستلرنگ دخی اعتقادلرینه واقف ایدیلر، بز ایسه زردشت وبودانڭ دینی شویله طورسون سلوك ایتدکمز بر مذهبدن باشقه سائر مذاهب اسلامیه‌یی بیله لایقیله بیلمیورز! بر دار الفنون اسلامیه مز اولورسه آنگ الهیات شعبه سنده ملالره تاریخ ادیانی اوقوتدیرمق لازم کلمیه چکمی؟ نه ایسه صددن آیرلمیه‌لم: علوم دینیه، قانون الهی، علم عقایدی، علم تفسیری علم حدیثی علم فقهی بزه اوقمق واجبدر! بو بر آشکار شیدر بونی کمسه انکار ایتمز. لکن علوم ریاضیه وطبیعه‌یی علوم اقتصادیه، اجتماعیه وسیاسیه‌یی ده فنون زراعیه، تجاریه وصناعیه‌یی ده تحصیل ایتمك عین درجه‌ده بلکه دها زیاده واجبدر، بو ایسه اثباته محتاجدر. شمدیکی حالده وبزم آره مزده محتاجدر، چونکه ملالرمز واز جمله آخوند ابو تراب حضرتلری بو خصوصده بر آز شبهه ایدیورلر.

معلومدرکه حقایق ایکی نوع اولوب عقلیات ونقلیاتدن عبارتدر. حقایق ریاضیه وطبیعه عقلیات صنفندندر. بو اوحقیقتلردرکه جمیع بشر آنی متحد اقبول ایدر، هیچ بر انسان قایسی دینك بولسه‌ده بولسون، قایسی قومه منسوب اولورسه اولسون آنی انکار ایلمز، جمله‌سی اوقورسه آڭلارکه: علم حسابده ایکی دفعه ایکی - دورت اولور، هندسه‌ده بر مثلثك اوچ زاویه‌سی ایکی زاویهٔ قائمه‌یه مساویدر. علم حیواناتده بالقلر صوده غلصمه ایله تنفس ایدرلر. علم تشریحده انسانگ قلبی قفس صدرده صول طرفده قان چکری جوف بطن صاغ طرفده‌در. فلکیات بر کره شکلنده، محوری اوزره دوران ایدر. کسوف یاخسوف فلان وقت واقع اولور الخ. حقایق نقلیه ایسه بویله دگلدر. بشریت یعنی مختلف ملل واقوامدن عبارت بشریت حقایق نقلیه خصوصنده چوق دفعه اتحاد ایده‌میورلر، چوق کره بری دیگرینگنی قبول ایتمیور شبهه ایدیور، حقایق عقلیه انسانلری برنوع ایله اتحاده دعوت ایتدیکی حالده حقایق نقلیه آرایه اختلاف صالیور. بر

(۱) اوشبو حدیثلرنڭ اسنادلری حقنده سوز واردر. ابن عبد البرنڭ «جامع بیان العلم» نام اثرینه مراجعت بیوریله. شورا.

ملت دیگرینڭ حقایق نقلیه‌سنی قبول ایتمک ایچون لازمدرکه بونلر عموم بشریت طرفندن قبول اولنان عقلیاته مستند اولسون بوسوزلردن عقلیاتڭ نقلیاتدن اهم اولدیغی آڭلاشیلیور ، اهمی براقوب صادەمهم ایله اکتفا ایتمك ایسه جایز اوله‌مز .

(صوڭی وار .)

چواشلر کملردر .

چواش طائفه‌سی قزان ، سامارا ، سمبر هم ساراتوف گوبرنالرنده‌کوبلك اوزره موجود در . بونلر مقدمه برگه طوتاش اوطرمشلر ایسه‌ده بعض وقایع سیاسیه‌گه کوره شول قدرکیك اورنلرغه‌تارقالورغه مجبوراولمشلردر.

چواش اسمی روس تاریخلرندن باشقه‌ده یعنی عرب ، یونان وآوروپا تاریخلرنده کور نمایدر ، روس تاریخلرنده دخی فقط ۱۵۵۱ سنهٔ میلادیه‌سنده کورینه باشلادی (۱) . دیمك بو تاریخغه قدر بو طائفه باشقه اسمده ذکر ایدلمشدر ، لکن قایو اسمده ؟

بعضیلر چواشلرنی فینلردر دیورلر . محقق مرجانی وعبشی جنابلری دخی بونی‌قبول ایتمشلر ، لکن کوب محققلر بوڭا مخالفدر . آ . فوکس بونلرنڭ خزر اولدقلرینی ظن ایدر ، لکن یخشی دلیلی یوقدر . تاتیشوف هم ریچکوف چواشلرنی ڤولغه بلغارلریدر ،

(۱) زویه شهرینڭ بناسنی بازدقنده (۱۵۶۱ حدودنده) چواش ، چیرمش‌موردوا ، مجارلر وتاتارخانلرنی اطاعتکه کرتدیلر ، دیور ، کا_ا مزین۷۱۱۱ جزء ۲۳۲ تنبیه.

اصل وطنلری قزان وسمبر گوبرنالریدر ، اوفا چواشلری قزان اویازدلرندن کوچمه چواشلردر ، اورنبورغ گوبرناسنده اولغان لرینی اول طرف کشیلری «تاغ تاتارلری» دیب تسمیه ایده‌لر دیدر(۱) . دخی ریچکوف نڭ فکرینه کوره چواش، چیرمش‌هم وتاکلر قاما ایله اورال تاغلری آراسنده اولان یرلرنڭ اصل صاحبلریدر هم ایسکی اسکیف وسارماتلرنڭ شرعی وارثلریدر .

واسیلی اسبویف بونلرنڭ برطاس (۲) اولدقلرینی دعوی ایدر. برهرتقدیر بونلرنڭ ترك اوغلی، ترك اولدقلرنده شبهه یوقدر . شونڭ ایچون جغرافیا آطلاسلرنده چواشلر فینلر دن آیروم یرده ترك نسللرندن حساب ایدلمشدر.

واسیلی‌اسبویف دعواسنی اثباتده دیور : مسعودی ، ادریسی، ابن خلدون وغیرعرب مورخلرینڭ دیدکلرنچه: برطاسلر خزرلر ایله بلغارلر آراسنده «ایتـل» نڭ اوڭ قیاسنده اولمشلردر . یاقوت حموینڭ دیدیکینه کوره برطاس یرینڭ اوزونلقی یکرمی کونلك یولدر ، یعنی ۷۵۰ چاقرم قدردر . دیمك برطاسلر ڤولغا بوینچه ساراتوف هم سمر گوبرنا لرینی شاغل‌اولمشلر. آنلرنڭ ایکی شهرلری اولمش « برطاس » هم « سیوار» اسمنده . برطاسلر اولرنی آغاچدن بناایدر اولمشلر، قش کونی اوشبواویلرده طوروب جای‌کونی‌کوچوب یورمشلر . ۱۲ نچی عصر مؤرخلرندن احمد طوسینڭ دیدکنچه: بونلرنك بر قسمی مسلمان

(۱) چیرمش‌لر دخی چواشلرنی (کورك ماری) یعنی (تاغ کشیلری) دیورلر .

(۲) کارامزین برطاسلرنی موردوا ایله تفسیر ایتمشدر ، بو تقدیرده موردوالرنڭ بروقت مسلمان اولدقلری‌ظاهر اولور. زیره برطاسلو مسلمانلرایدی .

اولمشلردر . برطاسلر آو آولامق هم زراعت ایله مشغول اولمشلر. بر نوع قارابورلی تولکی بونلرغه نسبت ایدیلوب بك بهالو طوتلمشدر، شول درجه‌ده‌که آنی فقط پادشاهلرغنه صاتوب آلا آلمشلر .

عرب مؤرخلرینك برطاسلر حقنده اولان تعریفلری چواشلرغه مطابقدر . زیره چواشلر بو وقتغه قدر برطاس یرلرینك شمال طرفلرنده اوطورمقده‌لردر. دیمك ۱۲ نچی عصرده منغوللر طرفندن قصیلوب فقط یرلرینك جنوب طرفلرندن چیقارلمشلردر .

صوگره برطاس یرلرنده بعض بر یلغه وقریه اسملری بوکونگه قدر چواشچه ذکر ایدلمکده‌در والحال بوکون بونلرنك یاقینلرنده چواشلر یوقدر . برطاسلر ایله آراده واقع خزر کریپستینی یونانلر « سادکیل »دیه یازمشلر؛ بو ایسه چواشچه شورا ـ کیل یعنی آق ـ او دیمکدر .

برطاس یرلرینگ شمال حدنده واقع « سینغلی » و«سنبر » اسملری چواشچه اولمق احتمالدر. سینی ـ کیل ـ یاکا ـ او« سینی پورت» یاکا ـ یورت دیمکدر .

چواشلرنگ آو آولامق هم زراعت ایله مشغول اولدقلری ثابتدر . لسانلرینه بیك کوب عرب وفارسی لسانلری قاتشمق بونلرنگ بر وقت عربلر ایله تجارت ایتدکلرینه دلیلدر . شونگ ایچون چواشلرنی برطاسلردر دیمك ممکندر، دیور .

فیلالوغلرنگ (لسان عالملرینگ) اکثر چواش لسانینی ترك واسلاوان لسانلریله قاتناش فین لسانیدر دیورلر ، لکن اسبویف جنابلری بوگاده بیك مخالفدر . چواش لسانی خالص ترك لسانیدر؛ عرب، فارسی وروس کلمه‌لری قاتشمشدر؛ کوب عنصرلری مانغولچه در ، فین کلمه‌لری اصلا یوق دیمك ممکندر ، بعض علمانگ فین کلمه‌لری، دیب ظن ایتدکلری کلمه‌لرنگ فین کلمه‌لری اولدقنده شبهه واردر ، چواش لسانی عینا ترك لسانیدر؛ اوزگرمش ایسه فقط قاعده ایله اوزگرمشدر، قزان تاتارلرینگ لسانینه باشقه‌لغی فقط اوشبو قاعده‌لر موجبنچه‌در، دیور . صوگره برنچه قاعده بیان ایدر. اول قاعده‌لر شونلردر : ۱) مصدر علامتی اولان مق ومك‌نی چواشلر آس ویاز دیه تلفظ ایدرلر. مثلا : آولاناص ـ اولنمك، بیراس ـ بیرمك، بیلاس ـ بیلمك (۱) بولاس ـ بولمق ، دیس ـ دیمك ، ماختاناص ـ ماقتانمق، سیواس ـ سومك(۲) تاباس ـ تابمق، ۲) او، أ حرفلری ایله باشلانه‌چق کلمه‌لرینك اولینه بر ۋ حرفی کتوره‌لر مثلا : ۋیلم ـ اولم، ۋیلاس ـ اولمك ، ۋوت ـ اوت ، ۋورز ـ اوروش (محاربه) ۋورلاس ـ اوغرلامق . ۳) ب حرفینی پ تلفظ ایدرلر : پالان ـ بالان ، پاتتر ـ باطر (بهادر) ۴) ز حرفینی ر تلفظ ایدرار: کور ـ کوز، صوسیر ـ صاوسز (صاغسز) سور ـ یوز . ۵) ی، ج، یو حرفلری ایله باشلانغان کلمه‌نگ اولینه بر س حرفی کتوررلر : سور ـ یوز ، سیل ـ یل ، سییر ـ جیر ، سیوق یوق، سیول ـ یول ، سیولان ـ یلان، سیورغا ـ یورغا ، ٦) ق حرفینی خ تلفظ ایدرلر : خیر ـ قز ، خوباخ ـ قاباق ، خوزاخ ـ قازاق ، خیار قیار ، خورت ـ قورت . بعض کلمه‌لر واردر

(۱) عثمانلیلرنك بیلمك دیه یا ایله یازمقلری اصللی ایمش .

(۲) چواشلر اوزلرینی سواس تسمیه ایده‌لر سومك ماده‌سندن اولملی .

آنده‌بر نچه قاعده عمل ایتد کندن صوڭ بسبتون اوزگر مشدر. مثلا: خوالاص-قوالامق، خیر-قز، سیمازدا، یه‌وزطه‌سیولدر-یولدز، کبی. ایشته یاقوت حموی بویله کلمه‌لردن اوتری دیمشدرکه: بر طاس لسانی ترکچه هم خزرچه دکلدر، دیو.

چواشلرنڭ مقدم دینلری حقنده معلومات آلمق مشکلدر، زیره آنلر ۱۷۴۳ تاریخ میلادیسنده خرستیانلقغه کرتلمشلردر. چواشلر حقنده یازلمش اثرلر بارچه‌سی مذکور تاریخدن صوڭ یازلمشلردر. یعنی آنلرنڭ اصل غادتلری وعبادتلری خرستیانلق ایله قاتناشوب ایکنچی روشکه کردیکی بعدنده یازلمشلردر. شونڭ ایچون روس تاریخلرندن آنلرنڭ دینلری حقنده بر شیء آلمق ممکن دگلدر.

آثار عتیقه ایسه چواشلرنڭ مسلمان اولدقلرینی اثبات ایده‌در. ۶۶۰ — ۷۶۷ تاریخ هجریلرده عربچه هم چواشچه قاتشدروب یازلغان مقبره تاشلری کوبدر. دیمك برکه خان وجانی‌بك خان عصرلرنده چواشار مسلمانلر ایدی، شونڭ ایچون لسانلرنده اسلام سوزلری قالمشدر. بونلرده اسلامڭ کامل رسوخ تابمادیقی آنلرنڭ صوڭ وقتلرغه قدر کوچبه‌لك ایله مشغول اولدقلرندندر. کوچبه‌لی خلق آراسنده دین اوگراتمك کوب مشقتلرکه باعثدر. صوڭره ۱۷۴۳ نچی ییل اوقازی ایله آنلرنڭ خرستیانلق قبول ایدوچیلری هم ایلچکلری میرزالر قولندن آزاد ایدلمشلردر. صوڭره پوداتلردن معفو ایدلمشلر، ینه صوڭراق آنلرغه آقچه ایله ناغراد تعیین ایدلمشدر. بو وقتلرده البته چواشلر ایکیشر واوچار قات تعمیدلنمشلردر (۱). ایشته آنلرنڭ حاللری اوزکرمك بو کبی تدبیرلردندر؛ یوقسه آنلر بزم دینی هم نسبی قرداشلرمزدر.

«محمدفاتح مرتضین»

تاریخ العلوم

(باشی ۷ نچی نومیرده)

فنیقه‌لیلرده یتشکان مشهور عالملر. کشفیات علمیه‌لری.

---

(۱) فنیقه‌لیلردن یتشکان عالملرنڭ مشهورلری: یونان فیلسوفلرندن مشهور فیثاغورثنڭ معلمی اولان فیرسید، معلم اوکسوس، معلم پدرتیوس وقادموس کبیلردر. قادموس فنیقه شهرلرندن صور شهرنده (ق. ه. ۲۴۸۰ سنه‌ده) دنیاغه کلمش، فنیقه‌لیلردن آیرلوب یونانستانغه واروب «تب» شهرینی عمارت ایلمش واهالیسنه اوزم ساچمکنی، معدن خدمتلرینی،

---

(۱) لیپاخین سیاحتنامه‌سی ۱ نچی جزء ۱۶۸ صحیفه‌یه مراجعت ایدلنه‌در.

(۱) فنیقه‌لیلر: سوریاده حاضرگی بیروت تیره‌لرنده اولمشلر.- بو یرگه ارض کنعان دییولدیکندن اولسه کرك. بونلر کنعانیلر دیو مشهور اولمشلردر. فنیکس یونانچه خرما دیمك ایمش. اول وقتلرده ارض کنعانده خرما کوب اولدیغی، صاتلمق ایچون یونانستانغه کوندرلدیکی ایچون یونانیلر آره سنده فنیقه اسمی ایله ذکر ایدلمش؛ صوڭره هر طرفده شول اسم ایله مشهور اولوب کیتمشدر.

حروف هجا ایله یازو یازمقنی اوگرتمشدر. فنیقه‌ایلر نك صودن، قره دن هر طرفقه صوزلغان تجارتلری اولدیغندن کیمه‌لر یاصامغه وشول کیمه‌لر ایله دکیزلرگه سفر ایتمگه محتاج اولمشلر؛ شونلرنی ترقی ایتدرمك ایچون کلدانیلردن آلغان علوم فلکیه‌نی خیلی ترقی ایتدروب علم صناعتکه ده اساس قورمقلری آڭلاشیله‌در.

دکیز سفرلرینه یدکلك ویرمك ایچون شمالی ییلدزلرنی انتخاب ایدرلر وشول واسطه ایله دکیز ایچلرنده کیمه‌لرنڭ یورشی محال اولغان برزمانده آفریقا تیره‌لرنده یورر حتی آفریقانی کیمه ایله ایلانوب کیاور اوله‌شلردر.

فنیقه ایلر لبنان طاغارنده اولان اورمانلردن آغاچلرنی کیسوب. کیمه‌لر یاصارلر وشول کیمه‌لر ایله دکیزدن اسپانیا، گرمانیا بریتانیالرغه قدر کیدوب سودا ایدرلر ایدی. بو سودا وسفرلر فنیقه لیلرنڭ فکرلرینی اویاندرمش، کوب نرسه لر کوروب خیلی تجربه‌لر حاصل ایتمگه سبب اولمشدر.

علملری وتجربه‌لری سایه‌سنده اولسه کرکدرکه فنیقه‌لیلر بتون دنیا آدملرینه فائده‌لی اولغان پیالانی ایجاد ایتمشلر، کورکم بویاولر ایله بویاوچیلقده شهرت قازانمشلردر. علم یولنده فکر صرف ایتدیکلرندن اولسه کرك بو وقتلرده مصرلیلر یازو ایچون هر کلمه‌گه مخصوص صورت وشکللر (۲) یاصامق ایله مشغوللر ایکن فنیقه‌لیلر هر تاوشقه بر علامت (حرف) وضع ایتمك ایله حروف هجا اختراع

(۲) اوشبو صورت وشکللر ایله یازلغان یازو هیروغلیف یازویدرکه ق. م ۳۱۰۰ سنه‌ده ایجاد اولنمشدر. حروف هجا ایله یازو ق. م ۲۴۵۰ سنه‌ده قادموس طرفندن ایجاد اولنمشدر.

ایتمشلردر. آنلرنڭ شول حرفلری جمیع لغتلرده استعمال ایدلمکده اولان حرفلرنڭ منشائیدر. زیرا یونانیلر حرفلرینی فنیقه‌لیلردن، لاتینلر یونانیلردن، آوروپالیلر بوکونکی یازولرنده استعمال ایتمکده اولغان حرفلرینی لاتینلردن آلمشلردر.

۴

فرس عالملری وآنلرده اولان علملر وعربلر وفصاحتلری شاعرلرینڭ طبقه‌لری

فرسلر علوم ومعارفده کلدانیلرنڭ وارثلریدر. آنلرده اولغان علملر تماما بونلرغه کوچدی شول علملر فرسلرده «مانی الثنوی»، زرداشت کبی اصول عبادتلرینی وضع ایتکان علماء یتشدررگه سبب اولمشدر. شول علملر ایله برابر فرسلرنڭ فرائض دینیه، شرائع سیامیه وادبیه‌لرینه مخصوص باشقه‌چه کتابلری وموسیقیده، شعرده، علوم طبیعیه‌ده طب وهندسه ده مهارتلری وار ایدی.

معلم لستانوس دخی فرس عالملرندن اولوب آنلرنڭ علملرینی یونانیلرغه کوچرمشدر. فرسلرنڭ اسکی لسانلری زندیه ایدیکه «زرداشت» نڭ کتابی بو لغت ایله یازلمش ایدی. شول لسان سنسکریت لغاتندن صانالادر.

کلدانیلرنڭ علملری فرسلر واسطه سیله (۲) فنیقه لیلرغه، عربلرگه کوچمش اولدیغی کتابلرده کورلسه‌ده قرون اولی عربلرینڭ فصاحت وبر طاقم قوانین شرعیه‌لرندن باشقه علمگه مالك اولدقلری کورلمیدر. فصاحتلریده علم واسطه‌سی ایله اولمایوب طبیعی اولدیغی

(۲) صوڭغی وقتده کورلگان کتابلردن فنیقه‌لیلر نڭ کلدانیلر علمنی فرسلر واسطه سی ایله آلدقلری آڭلاشلدی.

توبانده یازلاچق سوزلردن آکلاشلور .

اسکی عربلر شعرسویلرگه استادلر وفوق الحد فصیحلر ایدی. فقط فصاحت وبلاغتلری طبیعی ایدی . عرب تلنده ایلك اولەرق شعر سویلەگان آدم کم اولدیغنده اختلاف واردر . بعضیلر عاد ، بعضیلر ثمود ، بعضلر حمیر بن سبا ، بعضلر ربیعه ، بعضیلر یده مضر اولدیغنی روایت ایلرلر ، لکن حمیر اولمغی ترجیح ایدلمشدر .

عربلرنك شعرگه بیك ماهرلری امرء القیس بن حرث الکندی ، زهیر بن ابی سلمی المزنی ، نابغة الزیبانی ، عنتره بن شداد العبسی ، لبید بن ربیعة العامری ، طرفة بن العبد البکری ، اعشی میمون بن جندل الاسدی کبیلردر . بونلر آراسنده اولان آرتقلق دخی اختلافلیدر . بعضلری امرء القیس ، بعضلری زهیر بن سلمی ، بعضلر عنتره بن شداد اوستون ایدی دیبورلر .

« عربلرنك شاعرەگی کم ؟ » دیو صورالدقده اصمعی : « آت اوستنده عنتره ، زمان رغبتده زهیر ، شادلق وقتنده نابغه ، خوف وقتنده اعشی » دیوجواب ویرمشدر .

عرب شاعرلری زمان اعتباری ایله دورت طبقەگه بولنسەده بونده اوچ طبقه سیغنه ذکر ایدله در . بو اوچ طبقەنك قوهٔ شعریه لری طبیعی اولدیغندن شعر سویله مکلری تحصیل معرفت ایتمکه عروضی اوگرنمەگه موقوف دگل ایدی . شول اوچ طبقەنك

برنچیسی قرون اولی عربلرینك شعرا سیدر . بونلرغه متقدمون دیئلور . متقدمون دین اسلامگه یتشمیچه یاخود یتشوبده دین اسلامغه کرمیچه اولگانلردر . بونلرغه جاهلیون دیوبده ایتورلر . امرءالقیس ، امیه بن الصلت اوشبو جملەدندر .

ایکنچیسی مخضرمون در . (۴) بونلرهم جاهلیت همده اسلام زمانلرینه یتشمش ودین اسلامنی قبول ایتمشلردر . حسان بن ثابت ، کوب بن زهیر کبی .

اوچونچیسی مولدوندر . بونلر زمان جاهلیتنی کورمیچه ابتداء اسلامده ظاهر اولمشلردر . بونلر عربدن باشقه قوملر ایله قاتشمادقلرندن طبیعت عربیەلرینه ضرر کلمامشدر . فرزدق وجریر کبی .

اسکی عربلرنك فصاحت وبلاغتلری بیك عجیب ایدی . ارلری وقادینلری یورگان وقتده شعر سویلەرلر وسویلەگان شعرلری اهل فصاحت قاشنده مقبول اولەچق درجەده گوزل چقار ، فصاحت وبلاغت جهتندن سند ایدلور ایدی . اسکی عرب شعرلرینك منتخبی معلقات ، مجمهرات منتقیات ، مذهبات ، مراثی ، مشوبات ، ملحمات اسملری ایله یدی طبقه اعتبار ایدلمشدر .

« آخری وار »

ع . سعیدوف (بخارا)

(٤) ناقة مخضرمەدن آلنمشدرکه قولاغینك یارتسی کسلمش دوه دیمکدر .

۱۸۸۳—۱۹۰۸

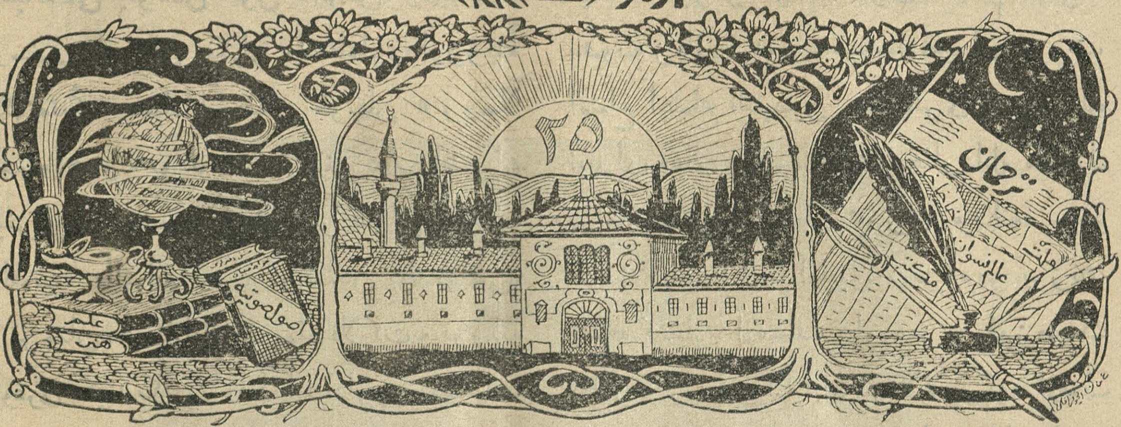

ملی بایرام

محترم « ترجمان » غزته سینڭ چغـا باشلاوینه اوتکان آپریلنڭ ۱۰ نده ۲۵ ییل طولوب ۲۶ غه کیتدی . ایرته‌گه ۲ نچی مایده جمعه کون باغچه سرای‌شهرنده شونڭ دعا مجلسی اوله‌چقدر .

اوت ، « ترجمان » محرری حمیتپرور اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلری بوندن ۲۵ سنه مقدم عالی بر فکر ، مقدس بر نیت ، طوغری بر مسلك ایله نوراللانه‌رق یولغه چیقدی . هیچ آریمی ، طالمی شول یولنده بر چاریك عصر دوام ایتدی. خدمتنڭ کورستکان ثبات ومتانتی

اسماعیل بك غصپرینسکی

نه قدر شایان تقدیر ایسه، بوندن ۲۵ سنه مقدم، هر طرف قاره بولوطلر ایله اورتولمش اولان قاراڭغولق بر وقتده شول قدر طوغری یول انتخاب ایده آلووی شول درجه شایان تحسیندر.

بوندن ۲۵ سنه اولگی حاللره بر مرتبه کوز صالنه چق اولورسه انساننڭ یوره‌گینی دهشت باصار: اوز خلقمزنڭ مدنیت ومعارف طرفندن کیلگان هر نرسه‌گه قارشوطورووی وملتنڭ مابه‌الحیاتی اولان آنا تیلینه «تاتار تیلی افصح اللسان» دیه اعتقاد ایدووی کبی، ملتنڭ بقاىا

وحیاتنده‌ی کوندن کون انقراض وتهلکه‌گه اوستری طورغان فکرلر واعتقادلری اوزرینه حکومتنڭ مسلمانلر حقنده طوتقان «روسلاشدرو» و «یوطو» سیاستی ده خاطرگه کیتریله‌چك بولسه، مدهش وقاراڭغولق بر کیچه‌ده قالقوب، یالتراب یول کورستکان یولدز کبی، «ترجمان» ده تاتارلرنڭ تمام فلاکت چوقورینه طوغری کیتدیکلری وقت امدادلرینه یتشه‌رك، ایکنچی یاقغه، سلامت وسعادت میدانینه طابا یول کورساتوب، بوقزغانچ یولچیلرنی هلاکتدن قوتقارورغه سبب بولغان بر یول باشچیسینه بکزه‌مکده‌در.

«ترجمان» نیشلادی؟ نیندی عالی فکرلر بیان ایتدی؟ آنی نیچون بتون دوستی دشمنی، تقدیر وتحسین ایته؟

ترجمان نڭ نیشلاگاننده‌ن بز بونده بحث ایتمیه‌جگز. آنی آڭلاته آلورغه بزنڭ کوچمز یتمی. آنی تاتار تاریخینڭ آلتون ایله یازیله‌جق صحیفه‌لریگنه آڭلاته آلور. آنڭ ایتکان خدمتی‌نڭ علویتنی تمام آڭلی آلور ایچون دخیده بر عصر اوتکاچ قبردن باشنی کوتاروب، بر کره تاتارلرنڭ اوستینه باقمق لازمدر. شول وقت، اسماعیل بکنڭ، قولینه خوجهٔ صبیاننی طوتقان مجسم هیکلنی کوروب، یالڭز تریکلرگنه دگل، بلکه دنیاده وقتده آنڭ سوزلرینی وفکرلرینی آڭلی آلماینچه تگی دنیاغه کیتکان اولوکلرده بایتاق نرسه‌لر آڭلارلر!

شول قدریسنی گنه دیه بیلورزکه: تاتار ملتی‌نڭ «علماء» و «فضلاء» سی دیموقراطیسنڭ جوهر فرد بحثلری، قدم ذاتی، حدوث زمانی، دور، تسلسل، هیولی صورت، امتناع اجتماع النقیضین مسئله‌لری کبی، ئلله نیندای «عالی»، «سماوی» بحثلر ایله مشغول بولغان وقتده، ترجمان محرری میدانغه چیقوبده: «یاهو! الفبا اوقییق، بزده یر یوزنده باشقه کشیلر آره‌سنده طوره‌مز، اوزمزنڭ تیلمز وار، شونڭ ایله سویلاشورگه، اوقوب یازارغه اوگره‌نیك!» دن عبارت اڭ عادی، اڭ پراستوی کورنگان نرسه‌گه دعوت ایته باشلادی.

لکن بیك عادی کورنگان بو نرسه‌لر شول درجه تیره‌ن، شول درجه‌ده معنالی ایمش‌که، بونی آڭلاتور ایچون تمام بر چاریك عصرلق خدمت، ثبات ومتانت لازم اولمشدر.

حقیقت‌که مستند بولغان فکر شول قدر قوتلیدرکه، میلیونلرچه آقچه‌نڭ، یوزمڭلرچه عسکرنڭ، طوب وملطقلرنڭ کوچی یتمگان نرسه‌لرگه آنڭ کوچی یته، فکرسز میلیونلرچه کشینڭ حیران بولغان مسئله‌سنی فکرلی بر کشی حل ایته، فکرسز میلیونلرچه کشینی فکرلی بر کشی جیکوب، آنلرنی باشقه یولغه کرته. شونڭ ایچونده هر کیم اول عالی فکرنی تعظیم وآڭا حرمت ایته. بزم ایچونده بحق تعظیم وتکریم ایدیله‌چك بر «عالی فکر» وار ایسه اول‌ده تجسم ایتمش «ترجمان» در.

«ترجمان» نڭ خدمتنی کورمك ایچون یالڭز روسیه‌ده گنه دگل، حتی خارجده‌گی مسلمانلر آره‌سنده بیله آچیلمغه باشلامش

اولان بر نیچه مڭلر اصول صوتیه مکتبلرینه
روسیه‌نڭ هر طرفنده آچیلمش اولان «جمعیت»
لرگه ، یڭی آچلغان چیچکلر کبی ، تاتارلر
آره سنده
یتشوب کلمه-
کده اولان
محرر، ادیب
وشاعرلرگه ،
آنلرنڭ یاز-
غان یوزلو-
چه اثرلر وتر
جمه لرینه ،
اوقتونی اوز
لرینه مقدس
بر مسلك
بیلگان معلم
ومعلمه‌لرگه،
اوقورغه یازا-
رغه اوگره-
نوگنه توگل،
بلکه فکر
وقلملریله
مطبوعات
صحیفه لرمز-
نی تزیین ایته
باشلاغان
خاتون وقزلرمزغه، اصلاح وتجدد فکرینه ،
خدمت ایدوب ، ملتنڭ آلدنده باروچی
منور الفکر علمالرمزغه ، ملت ایچون یوز

مڭلر یارمیشر میلیون خیرات بیروچی
بایلرمزغه وسائره وسائره‌گه باقمق لازم کلور
ایدی. لکن، بونلر آغاچنڭ یشیل یافراقلری،
خوش چیچک-
لری، اندتلی
یمشلری او-
لدیغندن
و ۲۵ییل
متمادیا صو
سیبه سیبه
اول آغاچنڭ
طامری
توزه تیلوب
آکارغه
جان اثری
کرتیلدیگی
جهتله، آنڭ
بویله چچکلر
ویمشلرنی
هیچ طوقتاو-
سز بیروب
طوره جغی
معلوم اید-
یگندن، بن
اول یافراقلر،
چیچکلر ،
ویمشلرنی صاناب طورورغه لزوم کورمیم چونکه
آنلر لایعد ولایحصی اوله‌چقدر. بن، شول قوررغه
یتکان قارت آغاچنی ترگزوب، چچك ویمش

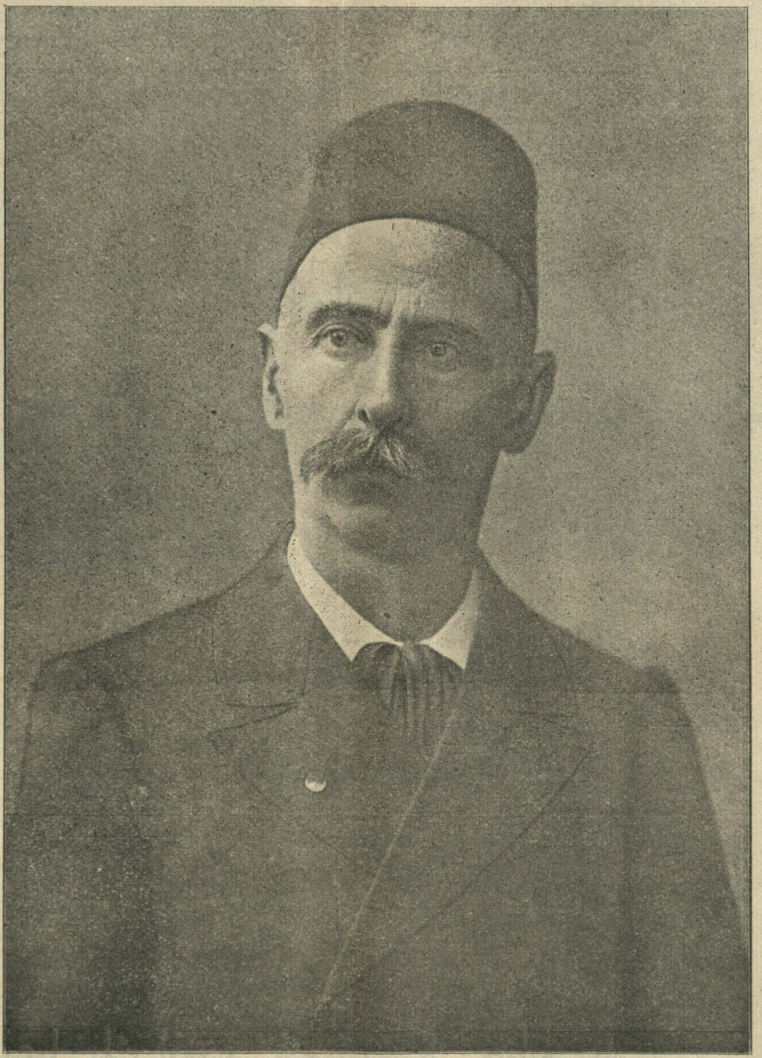

اسماعیل بك غصپرینسکی
مصر — 1907

بیره طورغان بر حالگه کیترو چیگه قلبمنڭ الڭ تیره‌ن نقطه‌لرندن «رحمت!» دیمن و باشقه لرنڭده بنم کبی شولای «رحمت» او قویه‌جغینه کینه چن کوڭلمدن اشانامن.

یشاسون اسماعیل بك!

یشاسون ترجمان!

«شورا» «ترجمان» نڭ بر چاریك عصرلق خدمتنی عن صمیم القلب تبریك ایله بوندن صوڭ دخی کوب بیللرشول مقدس خدمتده دوامینه موفقیت تلاب، ایرنه‌گه باغچه سرایده یا کُفر ابه‌چق اولان «آمین!» طاوشینه قوشیله‌در.

ابراز حسیات

«اورنبورغ مسلمان جمعیتی» طرفندن اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلرینه اوشبو آدرس تقدیم اولنمشدر.

„ترجمان„

۱۸۸۳ — ۱۹۰۸

XXV

محترم اسماعیل بك افندی غصپرینسکی جنابلرینه

اورنبورغ مسلمان جمعیتی طرفندن

ملتی نور معارف ایله تنویر، حرکتسز وعطالتده قالان اعضالرینی ضیای مدنیت ایله احیاو تحریك ایچون بوندن ۲۵ سنه مقدم تأسیس ایتمش اولدیغکز "ترجمان" واسطه‌سیله، تام بر چاریك عصر خدمت

فکریه و قلمیه‌ده بولندیگز. هر درلو مشکلاته کوکس کیروب ملتڭ ترقیات علمیه و تجددات فکریه‌سینه چالشدیگز. کندیمزڭ بر ملت اولدیغمزی، اوزتلیمز وارلغنی آنڭ ایله قونوشمق، و اوقومق یازمق لازم اولدیغنی،

اسماعیل بك غصپرینسکی

پاریژ — 1872

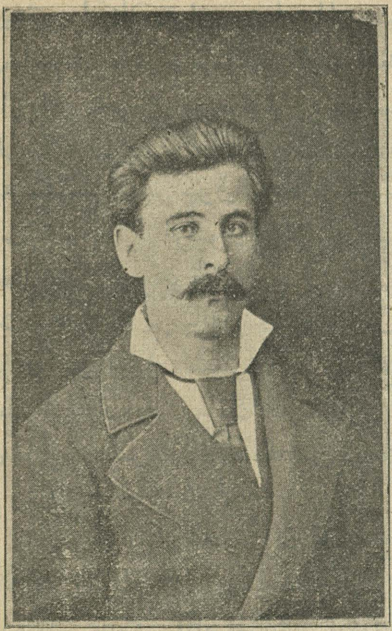

سیمفروپول — 1883

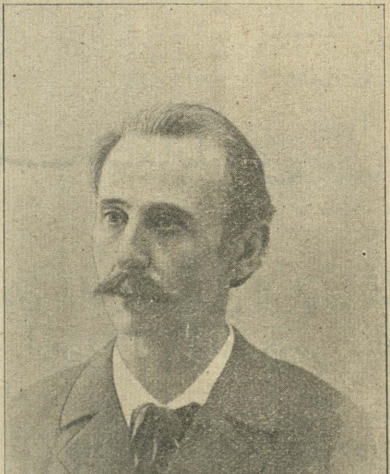

سیمفروپول — 1894

سیمفروپول — 1897

ملته منسوب هر شیڭ عزیز، مقدس و سویملی ایدیکنی بزه تلقین ایتدیکز، انسان ایچون معارف و مدنیتدن باشقه سعادت موجود اولمدیغنی آڭلاتمق اوزره احوال عصردن، احوال اممدن خبر ویردیکز. اوت افندم، بو بر چاریك عصرلق خدمتکز، حمیتپرورانه خطابلریکز بوشه کیتمدی. بیکلرجه اصول صوتیه مکتبلری، برچوق معلم، و معلمه‌لریمز؛ جمعیت خیریه‌لر، ترقیون اسلام جمعیتلری، قلمه صاریلمش برچوق یازیجیلریمز یوزلرجه ادبیات جدیده رساله‌لری، درس و فن کتابلری و بویله شیلری لا ینقطع وجوده کیترمك ایچون اولاد ملتڭ قلبنده اویغانمش اولان آرزو، هوس، سزڭ بو مقدس خدمتلریکزه مجسم و عادل شاهدلردر.

سزڭ بو بیوك خدمتڭزڭ قدر و قیمتنی بزلر دگل، تاریخ تقدیر ایده‌جکدر. شویله ایسه‌ده نام عالیکز ایله افتخار ایتمك اوزره «ترجمان» ڭ ۲۵ سنه‌لك بایرامی شرفینه «اورنبورغ مسلمان جمعیتی» اوشبو ۱۹۰۸ سنه ۲۰ اپریلده‌گی عمومی اجتماعنده ذات فاضلانه‌ڭزی کندینه فخری اعضا انتخاب ایتدی. نام عالیکزه نسبتله اورنبورغده ۸۰ کشیلك ایکی صنفلی بر دار المعلمین آچمغه قرار ویردی. طرف عالیلرندن قبول بیورلمه‌سی رجا اولنور.

«اورنبورغ مسلمان جمعیتی» شمدی‌یه قدر اولان خدمتلریکز ایچون جان و دلدن تشکر ایله، بوندن صوڭره دخی پك چوق سنه‌لر شو خدمت مقدسه‌ڭزده کمال صحت و عافیت اوزره دوام ایتمڭزی جناب حقدن نیاز و تمنی ایدر.

یشاسون اسماعیل بك!

یشاسون „ترجمان“!

(امضالر) «اورنبورغ مسلمان جمعیتی» نڭ رئیسی، سبکره‌تاری اداره اعضالری.

ابراهیم میرزا تیریغولف جنابلری

قزان شهرنده اوچیتلسکی اشقولا (دار المعلمین) معلملرندن اولان اوفالی ابراهیم میرزا ولی‌الله میرزا اوغلی تریغولوف جنابلرینڭ معلملك وظیفه‌سنی اجرا ایده باشلادقلرینه اوشبو ییل واوشبو کون (برنچی مای) ده ۳۰ ییل تمام اولدی.

معلملك ایتدیکندن باشقه ابراهیم میرزا کوبسی فنی وادبی اولمق اوزره کندی لساننمزده بر چوق رساله‌لر یازمش وباشقه‌لر طرفندن یازلمش بر خیلی اثرلرنی باصدروب علم، اوقو، تیل تارانمق طوغروسنك خدمت ایتمشدر.

ایشته بوقدر بر وقت علم ایچون خدمت ایتمش ابراهیم میرزا جنابلرینڭ ۳۰ ییللق بایرامنه «شورا» مجموعه‌سی اشتراك وتبریك ایته‌در، بوندن صوڭ هم اوشبو مسلگنده دائم اولمقی حقدن امید ودعا اوزرنده اوله‌در.

قویاش

(باشی ۸ نچی نومرده)

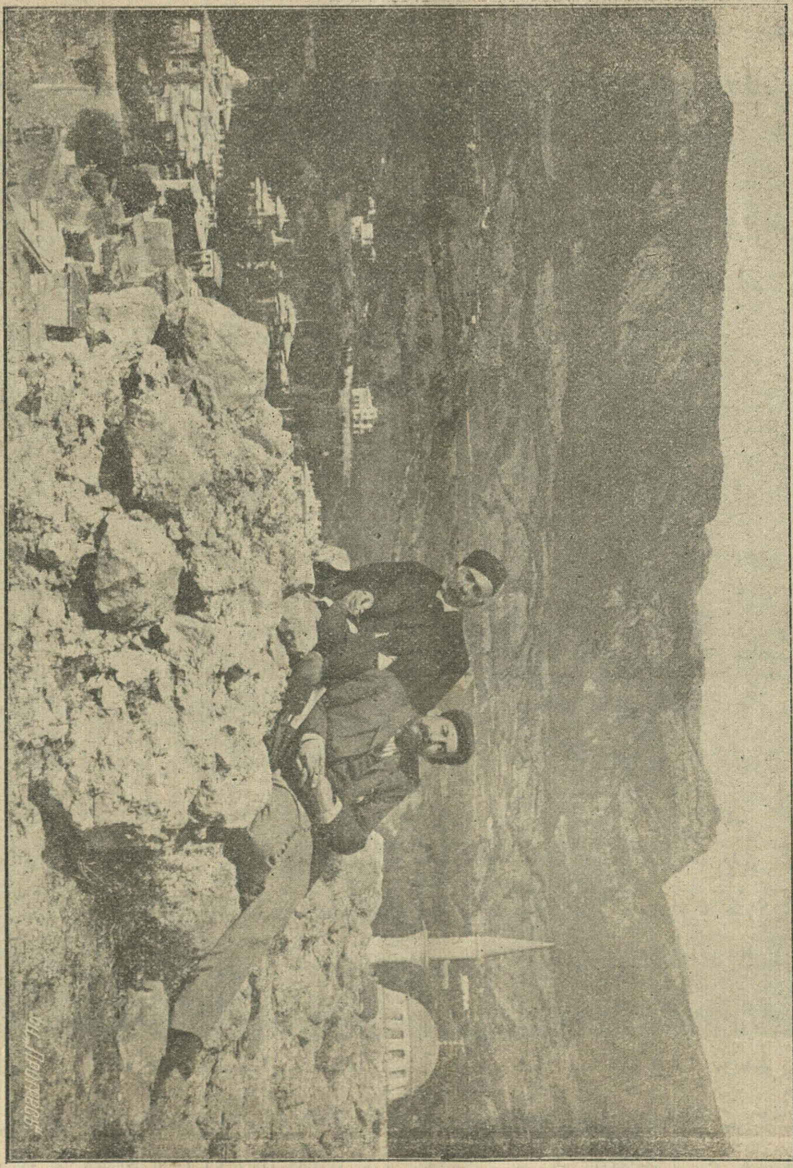

اسمٰعیل بك غصپرینسکی ایله مشهور گورلر مزدن یوسف بك آقچورین نك قریمده قاره دگیز بویندە دریا کنارنده بولنمشلری.

الکتریق ایله تداوی ایچون تخته دن اشکاف شکللی یاصالغان وانالر استعمال قیلنەدر. اوشبو واننالرنك کوشه وقریلرینه الکتریق منبعی ایله طوتاشدیرلغان ایللی قدر لامپه آصلغاندر. لامپه لرده گی ضیانك شدتنی ویاقتنی تعیین قیلمق واننی ده گی کشینك اوز قولنده در. اوشبو اشکافلر ایچنده آنده موندە قویولغان کوزگیلر بولوب لامپەلردن چیققان ضیا کوزگیلرگه بریلدکدن، صوڭ کیری قایتور وخستەنك بالانفاج تننی نورلرغه باتیرر. واننی مدتی کوبسنچه یارتی ساعتنی خاولقلرنده عمومی وانالردن آرتق اوزماز. روما تیزمه و نقریس (۱) صرخصوصی یعنی خستەاق بولغان اعضالرغه واننی

(۱) کوبسنچه بارماقلر وتزلر وتوسه کلرشیکللی اویناق اورنلرده وقابچاقده ایچ ده گی اعضالرده قاتی ناچولر حاصل قیلغان شیشیك والتهاب.

یاصالور. بو خصوصده اعضانڭ شکلنه قاراب یاصالغان مختلف آلتلار باردر. آیاقلر ایچون یاصالغان صاووت یالکز آیاقلرغه وقوللر ایچون یاصالغان صاووت قوللرغه اوزدریلور. صاووتلرنڭ ایچنده بولغان الکتریق لامپه‌لری مؤثر شعاعات حاره نشر قیلورلر.

قایچاقده ضیای الکتریقی مورفین اورننه یعنی وجعلرنی طوقتاتمق ایچون استعمال قیلنور. سیکرلردن حاصل بولغان آلام دخی الکتریق ضیاسی ایله تداوی ایتلمکده‌در. ضیانی مورفین اورننه استعمال قیلمق کیراك بواسطه الکتریق ضیاسی اورناسی تیشیك بر قاترغه‌دن اوزدیریلوب آورغان برده ایکی اوچ مینوت یوریتلور وایجابی حالنده اوشبو عملیات دورت بیش مرتبه تکرار ایتلور. بو حالده وجع بتونلای بتار ویا که بیك کوب بیکلایور.

*
**

طبابتده قایسی صرخاولقلرده قزل وقایسی لرنده میلاوشه توسلی ضیا استعمال قیلنور.

چیچك چیغارغان خسته‌لرنڭ توزه‌لدکدن صوڭ قالغان ایزلرنڭ بتون تنی بولمه‌ینچه اکثر یا ضیاغه معروض بولغان اورنلرده حاصل بولغانی الڭ اول اسوچ اطبای مشهوره سندن «فینزن» اعتبارگه آلوب اوشبو ایزلرنڭ ضیای شمسنڭ تأثیری ایله بولغانی، اویلاغان وچیچکلی خسته‌لرنی قزل پرده‌لی وقزل لامپه‌لی بولمه‌لرده تداویگه باشلاب توزه‌لدکدن صوڭ ایزلرنڭ قالماغانی وخسته‌لق زماننده صاتاشولر بولمغانی کورگاندر. بونڭ اوستنه چیچکنڭ تداویسی ایچون دیوارلری توشه‌ملری قزلغه بویالغان وترزه‌لرینه قزل پیالا اوز دیرلغان بولمه‌لر یاصالغاندر. اوشبو بولمه‌لرده توشه‌کلر یورغانلر. حاصلی بارلق میبل قزلدر.

چیچکنڭ قزل ضیا ایله تداویسی بیك ایسکیدر. قرون وسطاده فرانسه‌ده چیچکلی خسته لر قزل پرده‌لی بولمه‌لرده یاتقرلغاندر.

قزل ضیانڭ کشیگه کیف ونشئه بیرگانی تجربه ایله ثابتدر. پاریژده «سن په تری یر» خسته خانه سنده غیپنا تیزم ایتلگان خسته‌لرنڭ کوزلرینه قیزل کوزلك قویلغانده بیتلرنده مسرت علامتلری کورلگاندر. دیمك اسپیرت وآفیونغه قیزقلی بر خلق چیغادر.

**
*

ضیا ایله تداوینڭ الڭ زور تأثیری، والڭ مسلّم موفقیتی «لوپوس» آتالغان صرخاولقنی تماما توزه‌تمه‌سیدر. اوشبو موفقیت شعاع کیمیو ینڭ تأثیری ایله حاصل بوله‌در. لوپوس: بدنده ظهور ایتوب بتون بیتگه انتشار ایته طورغان وتیرینی کیمردکدن صوڭ آستنده‌کی ایتلرنی اویوب آشی طورغان «تیر چیخونقه سیدر.» ئه لبگه قدر استعمال قیلنغان کاویلر وشدتلی حاضلر، قیزدیرلغان تیمرلر، اوتکین بیچاقلر خسته‌لقنڭ یالکز سرایتنی طوقتاته بیله ایدی. حالبوکه معلم «فینزن» اشبو خسته‌لقنی ضیانڭ میلاوشه توسلی شعاعی ایله تداوی اصولنی وضع قیلغان وبو خصوصده ایچی‌بویاولی صولر ایله طولی عدسه‌لر استعمال ایته‌در. شوشی اصول تداویده خسته‌لر کوزلرینه قارا کوزلك کییوب اوطوره‌لر وخدمتچیلر ذکر قیلنغان عدسه‌لر واسطه‌سی ایله قویاش ضیاسنی تحلیل قیلوب میلاوشه توسلی شعاعنی خسته

بولغان اعضا گه تطبیق قیلەلر. « رونتکن » شعاعاتنك شدتی کوب بولوی سببندن تأثیری هم قوتلیدر. بونك ایچون هر صرغاولقده تطبیق قیلنه آلمی. آلایده بولسه بوکونکی کونده «آورولر» غه بیزلرنده زورایەسدن مویونك

حاصل بولغان شیش. تطبیقندن یخشی نتیجەلر کورینه در.

حاصلی ضیا، هوا، صو، حرکت الکتریق ومساژ ایله تداویلر کهنه طبابت بناسنی ییقدی. حاضرگی زمانده پیلوللر ، وحلر، محلوللر،

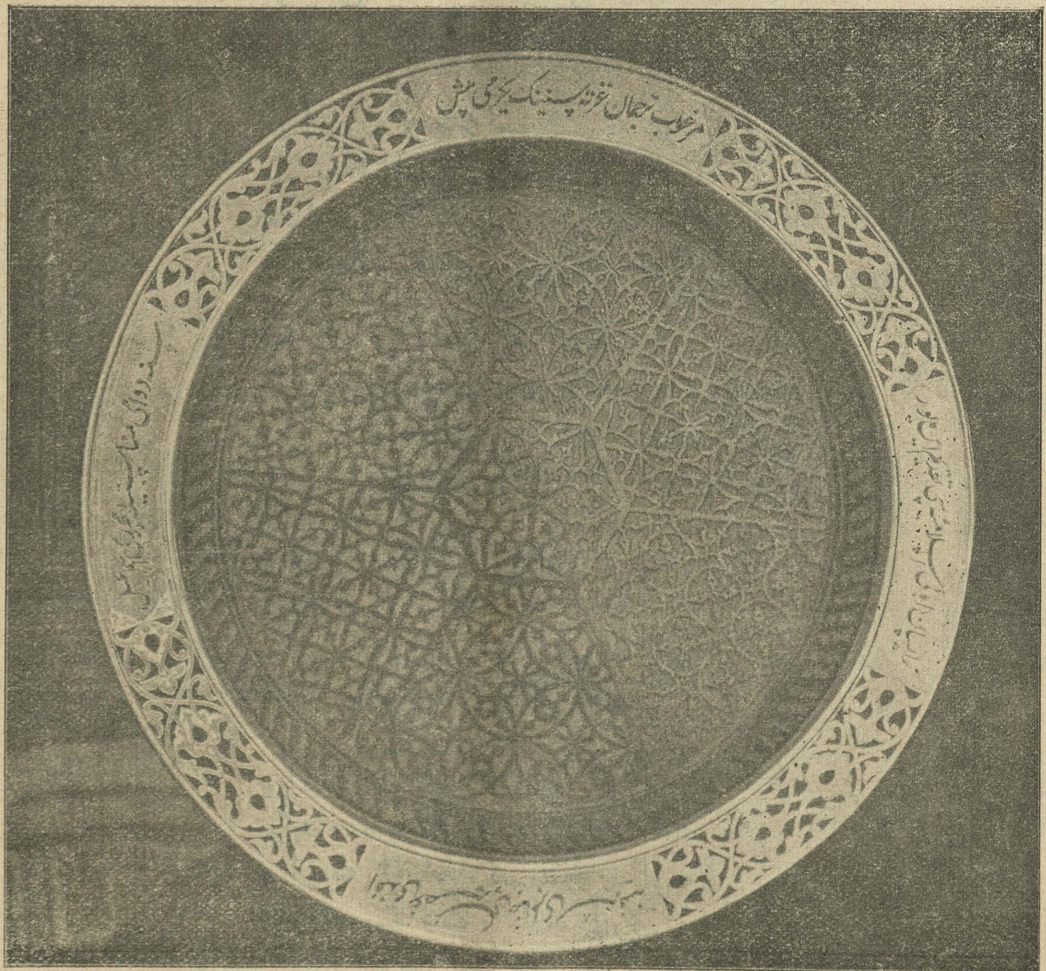

ژاپان مسلمانلری طرفندن « ترجمان » نك ۲۵ سنەلك بایرامی شرفنه
اسماعیل‌بك غصپرینسکی گه یادگارا تقدیم ایلمش طبق رسمیدر.

تورلر اولکبسی شکللی کوب استعمال قیلنمی باشلادی تشفیه ایچون واسطۀ حرارت، برودت ضیا والکتریق شکللی مؤثرات

طبیعەده؛ غدا هوا شیکللی لوازم حیاتیەده ایزلنه در.

ع. فخری

اشعار

اوزمه یوانچ

شرقنك بالاسی سعادت تلی ،
یوغالتقان مجدنی آلاسی کیله ،
آزادلق - سعادت ایکاننی بله .
ولکن بو اشلر صداقت تلی . . .

*

صداقت ! دیدم مین . مونه شول بزه
مهم برخصالدر ، (همیشه کیره‌ك) :
صداقت اساسدر ؛ صداقت تره‌ك .
شو خصلت تابلمی یوراکنی اوزه !

*

فکرده براولمق ینه برضرور ،
تارالوب کیتشماو هر اشده کیره‌ك .
یالگز « سعادت !» دیمك بوش تلاك ،
« مونه مین بلمن !» دیمك - ده - غرور

*

بزم هر خصوصده تخالف سبب
بزم بوتدنی بوداغمزه .
تخالف دوامده ... عمرده اوزا ..
عقلغه صالونسه بوحالمز عجب :

*

براونك اوینچه هنرسز طورو
نیگیده تابولماز سعادت ، کمال ؛
براونك اوینچه کیومده جمال -
یتارلك سعادت ، یتار آبرو

*

بنمچه ، بو افکار اساسا خطا .
علمسز سعادت بولنمق محال
باقالار ، کیوملر قوری بوش مقال
کذلك مضردر کاغد هم لاطوا

*

تاسف ! چدامی کوراشچی بیك آز
بویولده متانت برنچی قورال .
ادیب دیب اشانساق - «اورال»ده « بورال»«

بهادر دیگانده — قوری بر نیاز

*

کوراش ، ای نفس ، سین ، جهالت بلن
بوملت ایچون سین اعانتنی قیل .
سببکه کرشکاچ اسیر اوله فیل
عمرنی چرتمه عطالت بلن !

*

جلاما بختکه قارا بولسه ده :
تراجمده زورلر بختلی دگل
سوگلسه‌ڭ ، آتلساڭ یکی اش دگل . . .
بویوادن بورولمه چاره بولسه ده

*

یتاچك بوملت اوغللری بر ،
سعادت ترقی آلارغه متاع
بولنغان زمانغه . شو وقت بی نزاع
آلارده نامڭنی سینڭ یاد ایتر

ر . ی .

شکایت

جیولمش ایچده‌گی آهلر
بنی جبرا شاعر ایتدی
یوره‌کده‌گی قارا داغلر
بنی قهرا لاغر ایتدی

*

امید برله عمر اوزدی
قارا یرگه یقینلاشدم .
شوشی سوزنی سویلب ، برکون ،
گوزل برله‌ده یغلاشدم

*

کوڭل یورتی خراب اولدی
طبیعتنڭ اذاسندن .
بیورعانغه غنه الله
رضاء بولام قضاسندن

فراقی

ماده و آنك سرلری :

هندستانده «کالکوتا» شهرنده اولان فیلسوف «بوز» اوزینك یازمش بر کتابنده معدنلرنك بعینه جان ایه‌سی حیوانلر قبیلندن اثرلندیکلرینی (سلامت وخسته‌لندیکلرینی ووفات ایتدیکلرینی) دعوا ایدوب بونی الکتریق عملیاتی ایله (بر تورلی معدننی آغو ایله اولدروب) اثبات ایتدیکنی یازمشدر .

بوکا کوره جانلی ایله جانسز دیدیکمز نرسه‌لر آراسنده زور فرق یوقدر . اوشبو سوز خواه ثابت اولسون خواه اولماسون ، حیوانات، نباتات وجمادات ماده‌لری بر تورلی اولدیغی اثبات ایدلمشدر . یعنی آدم جسمنك اولان صو، آت، ایشاك ، بیلان وقرمسقه جسملرنده اولان صونك عینیدر . اوشبو صو هم هر کیم بیاه طورغان صونك عینیدر .

بسیط عنصرلر مجموعی سکسان قدراولوب، دنیاده یاراتلمش نرسه‌لرنك اصللری اوشبو عنصرلردر . آدم وقویلرنی باشقه‌لردن آیرمق ممکن اولسه‌ده عنصرلری اعتبارنچه آرالرنده فرق یوقدر .

فقط علوم طبیعیه ، معلوم بر مرتبه‌گه ایرشوب توقتامادیغی سببندن همیشه ترقی ایده چکی ممکن اولدیغندن دخی پك کوب مجهول شیلر آچلاچغنی ظن ایده‌لر . مثلا: بسیط دیه ظن ایدلمش سکسان عنصرنك اصلده بر عنصرنك پك واق اولان جزءلرندن مرکب اولمقلری سویلنور . بو واق جزءلر شول درجه‌ده واق بولنورکه بر بورتك قوم مقدارنده اولان کیساکلری کوکده اولان یولدزلر صانندن کوبراك اولور .

ایشته اوشبو واق کیساکلر حقنده عالملر اختلاف ایدرلر . بعضیلری بونك ماده وار دیدیکلری حالده ایکنچیلری خیر! بونك ماده یوق بلکه فقط قوتدن عبارتدر دیورلر. کوبراك عالملر اوشبو ایکنچی مذهبنی قبول ایتمشلردر . اوشبو واق کیساکلر فن اصطلاحنچه «لکترونات» ایله اسملنمشدر .

حرفلردن هر تورلی کلمه‌لر ترکیب ایتمك ممکن اولدیغی کبی لکتروناتدن‌ده هر تورلی جسملر تألیف ایدلنور . اوشبو لکتروناتده اولان قوت، آدم بالاسینك ذهنی ایرشماز درجه‌ده کوبدر. بر قداق رادیوم معدننك اولان قوت بیگلر ایله پود آغرلغنده اولان نرسه‌لرنی بر چاقروم مقدارنك یوقاری کوتاررگه یتارلك اولدیغی، بر قداق کومرده اولان کوچ، یانارغان وقتنك اولان کوچینك بر ملیون مثلی اولدیغی دعوا ایدلنور .

آدم بالاسی اولدیکی صوك توپراق آستنه کومولسه چروب توپراق اوله‌در ، اگرده یاندرلسه کول اوله‌در . اوشبو بر ایکی اوچدن عبارت اولان توپراق یاکه کل بر چوق عنصرلردن مرکب ایدکنه شبهه یوق . بو کونگه قدر مختلف عنصرلر دیه ظن ایدلمش شیلرنك حقیقتنك بر گنه عنصرنك مختلف شکللری اولمقی‌ده ممکندر . مذکور عنصر ایسه یوقاریده سویلامش اولدیغمز «قوت متحرکه» اولور .

آدم بالاسی (باشقه‌لر هم) آخرنده اوزینك ماده‌سی اولان توپراقغه قایتدیغی معلوم . فقط اوشبو قوتنك انسانده اولانی باشقه‌لرده اولانینه باشقه بر نوع اولماسی‌ده

ممکندر . شویله‌که ماده‌سی سوتواوب واتلوب بتدیکی صوکنده همیشه اوزی حفظ ایدلنوب طورورغه وایکنچی بر طورغه کروب منگولک صورتده یاشارغه قابل اولور . بناءً علیه ماده‌نك اوشبو سری میدانغه چیقدیغی صوك انساننك حشر اولنه‌چغنده فن جهتنچه بر شبهه قالمامش اولور . (ولتعلمن نبأه بعد حین) .

صورت مسئله‌سی

« لاتدخل الملائکة بیتـا فیه کلب ولا صورة » همده اوشبو مضمونده اولان حدیث شریفلرنك راویلری دورت بیش عدد صحابه اولدیغی حالده بخاری ایله مسلمده پك کوب اورنده تکرار اوله‌رق ذکر ایدلمشلردر . الك کوب تکرار ایدلگانی ابوطلحة الانصاری حدیثی اولوب ، آندن قالانی ایسه حضرت عائشه حدیثلری اولسه کرك . عبد الله بن عمر وعبد الله بن عباس حدیثلری آز تکرار ایدلمشدر .

قناتلی آت صورتی ایله اویناديغنی کوردیکنده رسول اکرمنك منع ایتمادیکنی بلـکه کولدیکنی حضرت عائشه‌اوزی روایت ایلمشدر .

هجرتدن ۱۵ نچی ییلده خالد بن الولید حضرتلری طرفندن « طبریه » ده وحضرت معاویه اسمندن صوغلمش آقچه‌لرنك کسری وقیصر آقچه‌لرنی تقلید ایدرك صورتلر توشـرلوب صوغلدیغی مرویدر . بر قاچ ییللر مقدم‌اوشبو آقچه‌لرنك رسملرینی مصرده عربی مجله‌لر نشر ایتدیلر ، هر کیم کوردی .

مشایخ کرامدن‌محی‌الدین بن عربی‌نك ، اعضالری‌تمام‌اولان حیوانلرصورتی ایله طولوغ اولان بر کتابنی‌کوردیکنی‌ابن خلدون‌کندینك تاریخنده یازمشدر (ج بیت ۱۶۶) .

ابوطلحه‌نك راویلرندن بعضیلری نهی حدیثی مطلقا دگل بلکه « الارقم فی ثوب » دیه استثناسی وار ایدیکنی سویلادیکلرینی بخاری ومسلم کندیلری نقل ایتمشلردر .

(کیوملرده وکیوملکلرده اولان صورتلرنك ضررلری یوق دیمك‌اوله‌چقدر) .

نهی حدیثلری ظاهرنچه وعمومنچه اولسه ایدی حضرت عائشه اوزی صورت ایله اویناب اوطوررمی ایدی ؟ بونی کوردیکنده رسول اکرم جنابلری سکوت ایدوبمی قالور ایدی؟ حالبوکه حضرت عائشه نك قناتلی آت صورتی ایله قورچاق اویناب اوطورمقی « تبوك » یاکه « حنین » صوغشـندن صوك اولدیغی جهتله رسول اکرمنك آخر عمرلرینه مصادفدر .

امام غزالی ، حضرت عائشه نی بردن بو وقتده صبی‌اوله‌چغنی‌وهم‌ایتدرمکده وایکنچیدن آنك صورتی بالچقدن یاصالغان بولسه‌ده یاروم یارتی‌غنه اولورغه کرك دیبور اولسه‌ده (احیاء ج ۲ بیت ۲۸۹) رسول اکرمدن ۱۸ یاشده طول قالمش حضرت عائشه‌نك اوشبو کونده صبی اولمیه‌چغی‌دلیل‌گه محتاج دگلدر . بوندای بیوك مطلبلر «اولورغه کرك»ایله تمام اولمای، طوغری، وآچیق بر دلیل گه احتیاجلیدر .

حضرت عائشه‌دن : « قوش صورتی

ترشولمش بر پردهمز وار ایدی، کرکان کشینڭ کوز آلدنده طوردیغندن رسول الله :- « بونرسه کوڭلمه دنیانی توشره شونڭ ایچون بوندن کوچروب قوی ! دیدی وبوزارغه قوشمادی» دیدیکی مرویدر (مسلم ج ۲ بیت ۱۶۱) .

عالملر وادیبلرگه صدقه واحسان ایدوب ویررگه مخصوص اولرق سیف الدوله، هر بر دانهسی اون مثقالدن عبارت اوزینڭ صورتنی توشروب آلتون تنکه صوقدردیغنی وبونیده « دنانیر الصلات » دیه آتادیغنی ابو منصور الثعالبی حضرتلری روایت ایلر(۱) . اسلام مملکتنده واسلام علماسی ایله طولی اولان بر ولایتده بر اسلام پادشاهی محض حرام اولان براشنی رسمی صورت ایله هیچ ایشلرمی؟ ولو اشلاسون بویله حرام آقچهلرنی عالملر قبول ایدرلر ایدیمی ؟

ایمدی ایکی نقیض ایله اعتقاد ایتمك وعمل قیلمق ممکن اولمادیغندن بر طرفنی توجیه ایتمك لازم کلور. حنفیه مذهبنده پیشوا اولان امام محمد، صورت حدیثلرینی سویلادیکی یرده: « پالاس، توشاك، یورغان، یاصدق کبی یرلرده اولان صورتلرده ضرر یوق ؛ ضرر ایسه پردهلرده یاکه آصلنوب طورمقده اولان صورتلردهدر، بو سوز ابوحنیفه سوزی وبزم مذهبمزده اولان فقیهلر سوزیدر » دیور. (الموطأ بیت ۳۸۰) . بوندن آڭلاشلدیغینه کوره نهی، دینگه تعلقلی وشرکگه مفضی اولان صورتلرگه مخصوصدر . بعض راویلرنڭ حدیث شریف آخرنده : « الارقم فی ثوب » دیه استثنا وارلغنی دعوا ایتمکلری هم بونی تایید ایلر .

(۱) یتیمة الدهر . ج ۱ ص ۱۲ .

سیف الدوله، محی الدین بن عربی، خالد بن الولید ومعاویه بن ابی سفیان معاملهلری اوشنداق امام محمدنڭ نوادرده یازمش روایتی بخاری ومسلم حدیثلرینه ترجیح ایدلماز، بو ایسه بزهده معلومدر . بلکه بونلرنڭ اوشبو حاللرندن صورتدن نهی ایتمش حدیثلرینی مطلقا وعمومنچه فهم ایتمادیکلرینی آڭلامق ممکن اولور . صورت توشرمکنی مطلقا حرام دیه اعتقاد ایلمش خالد بن الولید کبی بیوك بر صحابه نیچون صورت توشروب آقچه صوقدرسون ؟ بوڭا نه مجبوریت واردر ؟

علمای کباردن مسروق بر اویده صورت کوردیکنده « بو کسری صورتیمی ؟ » دیه صورار «یوق بلکه مریم صورتی ! » دیه جواب آلدیغی صوڭ « اشد الناس عذابا یوم القیامة المصورون » (۲) حدیثنی روایت ایلر. مسروقنڭ صورت کوردیکی ایله مذکور حدیثنی روایت ایتمای بلکه الڭ ایلك آنڭ نه کبی صورت ایدیکنی تفتیش ایتمهسی شاید بر حکمتسز دگلدر (الف لام عهد ایچون اولورغه ممکن، حدیثلرنڭ اکثرندهده « هذه الصورة، هذه الصور » دیه معهود سویلانمش ومعهود صورتلرگه اشارت ایدلمش اولور

بو کونگی فوطوغراف ورسم فنی حیات انسانیه کتابینڭ هر صحیفهسینه دگل بلکه هر سطرینه قدر مداخلهسی واردر . کندی وظیفهلرینی بحق اجرا ایدهچك طبیبلر بونڭ ایله آشنا اولورغه، فی سبیل الله حرب ایدرگه حاضرلنمش اسلام حکومتلری بونی بیلورگه مجبورلردر . بونڭ سببندن، اوغرلنمشماللر

(۲) مسلم . ج ۲ ص ۱۶۲ .

تابلور. اوغریلر، جانی وقاتللر، قطاع طریق ومفتنلر قولی ایدلنور. ایمدی اوشبو عصرده جهاننک هر کوشه سنده دستور العمل واڭ مهم وظیفه‌لر ادا ایتمکده اولان بر فن بلا شرط بتون بتونه ممنوع وحرام اولور ایسه اهل اسلامنک حالی نه اوله‌چقدر عجبا ؟ !..

ایسرتکچ ایچمك وزنا ایتمك، یاکه نه اولسه ده حراملغی ثابت اولان شیلرگه تحریض وتشویق ایده‌چك رسم وفوطوغرافلرنڭ هر قسمی حرام ایدکنده نزاع یوق، نزاع ایسه بوکبی عوارضدن سلامت اولانلر حقنده در.

شرح یازوچیلردن بری حضرت عائشه‌نڭ قناتلی آتی حقنده: «بو حدیثده قزلرنڭ قورچاق اوینامقلری درست ایدیکینه دلیل وار، واقعا بویله اوینلر قزلرنڭ یورت اداره سی وبالالر تربیه ایتمك علملرینی بیلدرر» دیور.

ایمدی بویله حکمتلر سببندن درست اولان بر شی بوندن دخی مهم وفائده‌لی حکمتلر اولدیغنده اولویت طریقی ایله درست اولمازمی ؟

رسم وفوطوغراف، بوکونلرده « صنایع نفسیه » فننden اڭ قیمتلی بر اورننی اشغال ایتمکده‌در. بونڭ سببندن کسب ایدلن بایلقلر، حسابسز عائله‌لرنڭ رزقلنوب طورمقلری هر کمنڭ کوز اوکنده‌در. فن روح جهتنچه اولان منفعتلری بیان خارجنده اولسه کرك.

بر نرسه نڭ شریعت جهتنچه حرام ایدیکنی دعوا ایدر ایچون ثبوتی ودلالتی قطعی اولان شرعی بر دلیل کتورمك لازمدر. بخاری ومسلم حدیثلری اوشبو درجه‌گه یتدیکنی دعوی ایدوچی اولماسه کرك. قرآن شریفده صریح بر آیت واردغن، اجماع یاکه قیاس فقها واقع اولدیغنی ده کورمادك وایشتمادك. بیلنلر وار ایسه تفضل ایدرك بیان بیوررلر.

رسم چیقارتمق شمدی هر یرده اهل اسلام آراسنده شایع اولمشدر. مصر حکومت اسلامیه سی (انکلیزلر اختلالندن ایلك) مصر واسکندریه شهرلرینه محمد علی وابراهیم پاشالرنڭ مجسم تمثاللرینی اوطورتمشدر. بویله بر حال شایع اولدیغی وقت، اقتدار علمیلری اولانلر سکوت ایتمك جائز اولماز. بیلدکلرینی علم طریقندن سویلرگه وتشهیر ایدرگه تیوشلی. اثری اولورمی اولمازمی ؟ بو باشقه مسئله!

«صورت مسئله‌سی» دیه یازدیغمز بوشیلر قطعی صورتده بیان افکار اولمای بلکه کیله چکده اوله‌چق بحثلرنڭ پروغرامی قبیلندن اجماللرنڭ اجمالیدر. نتیجه ایسه هنوز یراقدر.

مسئله‌نی بحق بیلوچی عالملر سویلاسونلر! ایشیدر ایچون عموم ایله برابر بزلر هم حاضر ومنتظرلرمز. اگرده مطلقا حرام اولدیغنی دلیل شرعی ایله اثبات ایدن اولورسه هر کمدن ایلك بز بوکا باش ایه‌چکمز. حقلق ایچون بتون دنیامز فدا اولسون!

تربیه وتعلیم

تربیه وتعلیم

بالالر تربیه‌سی

ابوعلی ابن مسکویه حضرتلرینك « تهذیب الاخلاق» (۱) نام اثر شریفلرندن مقتبس:

بنی انسانده الڭ اول صبی وقتده حاصل اولان قوت یگی طوغمش بالانك اوز قارنینی طویدررغه میل قیلاوی، واوزینه غدا اولان سوتنی انکاسینك ممه‌سندن هیچ کم اوگرتمای ایموویدر. بالا قارنی آچ اولوب ایمونی تلاسه، هیچ کم اوگرتماسدن، انکاسندن تاوش‌ویغلاو ایله سوت طلب قیله‌در.

بالانك دنیاده یورووی و یاشی آرتقان صاین، طبیعی قوتلری هم آرتوب، اوشبو وقتده هر تورلی نرسه‌لرنی تحیل قیلو (ایسابلاو) حاصل اوله‌درده: اوشبونك نتیجه‌سی اوله‌رق یخشی کورکام نرسه‌لرگه میل قیله، (واوزینك انکا هم انکاسون آیروب آنلرنی کورگانده شادلق اظهار قیله) واوزینه قبیح کورلگان ونفرتلی نرسه‌لردن اعراض قیله‌در. اوشبو وقتده صبیده اوزینه جنایت قیلمقده اولغان نرسه‌لردن اعراض قیلو وانتقام آلو فکری حاصل اولوب، اوزینه جنایت قیلغان نرسه‌لردن انتقام آلورغه سعی قیله، اگر اوزلی اوزینه گنه انتقامغه قادر اولمسه، انکا‌ـ‌انکاسندن یغلاب وقچقروب یاردم طلب قیله‌در.

اوشبوندن صوڭ: صبیده هر تورلی انسانی اولان خلقلرنی تمییز قیلو، یخشی ویمان فعللرنی آیررلق قوت حاصل اوله، ایشته اوشبو وقت صبی عاقل اوله، وبو اشلرنی تمییز قیلو، عقل سببلی حاصل اوله‌در.

اوشبو زمانده صبی بالاده حاصل اولوبده، صبینك کیلچك ایزگوللگینه دلالت قیله طورغان نرسه: «حیاء» در، حیاء صبینك اوزندن بر یمان فعل یاکه یارامغان سوز صادر اولوندن قورقویدر. اگر بر صبیده حیانی مشاهده قیلوب حیالی تابار ایسه‌گز، هیچ بر قورقمای، وتردد قیلمای، صبی‌نك کیلچکده بر ایزگو ذات اولاچغینه قیلوب اولور، حیاسی اولان نفس کیلچکده هر تورلی اشلره مستعد اولور، لکن شرطی: گوزل تربیه قیلنمقدر. حیاسی اولان صبینی ممکن قدر گوزل تربیه قیلوب حیاسنی آرتدررغه، هم ممکن قدر حیاسز وانصافسز آدملر ایله قاتشدرماماق لازمدر. چونکه: اگر نچار

(۱) ابوعلی احمد بن محمد بن مسکویه، دورتنچی قرن هجری فیلسوفلرندن اولوب، یونان فلسفه‌سی روحین آلان علمانك بریدر. تهذیب الاخلاق کتابی مذکور مؤلف اثری اولوب مدرسه‌لرمزده اوقولنمیه شایان بر اثردر

اخلاق‌وحیاسز کشیلره قاتشدرلسه ، صبینک آق ولطیف طبیعتی، مذکور آدمنك هر تورلی اخلاقنی اوزینه جذب قیلوب آلور . صبینك طبیعتی غایت لطیف وآق نرسه کبی اولوب اوزینك اطرافنده اولغان هر تورلی خلقلرنی جذب قیلورغه مستعداولوب، کرك یخشی، کرك یمان اولسون اوزینك مصاحبینك اخلاقنی کوچروب آلور. شول جهتله مربیلرگه تربیه وقتنده بیگرك یمان کشیلرگه قاتناشدرمازغه طریشمق، وممکن قدر یخشی وگوزل اشلرگه، وایزگو کشیلرگه ترغیب قیلمق، فائده لی اشلرنی فائده لی کورگزمك، ضررلی اشلرنی ضررلی کورگزمك لازمدر.

بر فعلنی کوروب ، شول فعل حقنده محاکمه قیلورلق قوت صبیده بولمغانلقدین، ممکن قدر یمان آدملرگه قاتناشودن صاقلامق لازمدر . صبیده بر ایزگو فعل ظاهر اولسه ممکن قدر شول فعلگه ترغیب قیلمق، وبر یمان فعل یاکه سوز ظاهر اولسه، آنی افراط یمان کورگزمك، واول اشدن اعراض قیلدررغه سعی قیلمق، وممکن قدر هر نرسه‌ده اقتصاد (طوتا بلو) نی اوگراتوب آقچه ونرسه‌لرنی اسراف قیلودن صاقلامق، وشویله ایدوب کیله‌چکده آشاو فلی، ومودە اسیری اولودن صاقلامق لازم اوله در.

معلم عبد القیوم بهمانف جوابافی

« صانش »

* * *

متنوّعه

●● آمریقا جمهوریتنده اولان «مونتانا»ولایتنده آلتی یاشلی هانری مارتین اسمنده بر بالا واردر. اوشبو بالانك عقلی سلامت، سوزی آچیق، هر نرسه‌نی هر کیم ایله سویلاشه‌در. فقط آتاسی حضورنده وآتاسی ایله سویلشه آلمای تمام تیلسز بر حالده اولوب طورادر. آمریقانك مشهور بایلرینك برینك بردن بر بالاسی اولدیغندن طوغدیغی کوندن بیرلو اوزینی آتاسی غایت سویه‌در. اوشبوبالا اوزی ایله سویلاشه آلمادیغی ایچون تأسف ایته‌در. بو طوغروده طبیبلرگه کوب کیکاشلر ایدوب قاراسه‌ده، بالا تمام سلامت اولدیغی جهتندن بونك سببنی بیلودن عاجز قالمشلر. آخرنده آناسینك عادت وحاللرینی تیکشررگه مجبور بولغانلر. مگرده اوشبو بالا ایله یوکلی وقتنده عصبی مزاجلی اولدیغی سببندن آناسی بر یوق نرسه ایچون آتاسی ایله قچقرشوب آچیغی ایله: «بوندن صوك سنك ایله سویلشمه‌م» دیمشدر. واقعا بالا دنیاغه کلدیگینه قدر اوچ آی مدت ایری ایله سویلشمای یورمشدر. طبیبلر ایسه بونی بیلدیکارنده: حملده وقتنده آناسینك کوکلنده اولان شی بالانك نفسینه اثر ایتمش‌ده شونك سببی ایله شمدی آتاسی ایله سویلاشه آلمیدر، دیورلر.

پوچته خانه‌لر کوبمو ؟

●● معلومدرکه : بر مملکتنك ترقیسینه ، مکتب‌دن قالا اك کوب خدمت ایتکان نرسه

مطبوعاتدر ، لکن مطبوعاتنك ترقیسی ایچون پوچته خانه‌لرنڭ کوبلگی شرطدر .

اورنبورغ گوبیرناسنده باشقرد آوللری باردرکه : پوچتاوای قانتور آنلردن ۵۰ - ۶۰ چاقرم یرده‌در ، ژولستده ۳۰ چاقرملاب یراقلقده . بو آول خلق وملالری نیچك غزته وکتابلر آلا آلسونلر؟ بر ایکی غزته آرتندن ۳۰ حتی ۵۰ شار چاقروم یورو آسات براش بولماسه کرك . حالبوکه پوچتاوای قانتورلر بار یرلرده، تلاسه قایچان چیندن کتاب وغزته کیترته آلالر ، خلق‌اوقی باشلی، فکرلری آچیلا.

حاضر هر بر مملکتنڭ ترقیسینڭ درجه سنی پوچته خانه‌لرینڭ کوبلگی ایله متناسب دیبورگه یاری‌در . مثلا الڭ نق ترقی ایتکان آمریقا جماهیر متفقه‌سنده هر ۱۲۰۰ جان کشیگه بر پوچته خانه بار ایکن ، گیرمانیاده هر ۱۵۵۰ جانغه ، انگلتره‌ده ۱۸۶۰ جانغه ، آوستریاده ۲۳۴۰ ، فرانسیه‌ده ۳۲۳۰ ، اسپانیاده ٤ مك، روسیه ۱۰۳۸۰ ، ترکیه‌ده هر ۱۷۰۰۰ جانغه بر پوچته خانه باردر .

بونده سویلانگان حسابده پوچته خانه‌گه ژولوستنی قانتور وهمه تیمر یول استانسه‌لری‌ده کرتلمشدر . روسیه‌ده جمله‌سی ۱۳ مك ، خط بیره طورغان یرلر بولوب بونڭ ۶٤۰۰ زی پوچتاوای قانتوردر . حالبوکه ، گیرمانیاده ۳۹ مڭ پوچته خانه بار .

پوچته‌لرده کوبمو خط یوری ؟

آمریقاده هر جان باشینه	۷۷ خط
گیرمانیده	۶۳ ،،
روسیه‌ده .... باری	۶ ،،

تیلیغرام :

انگلتره‌ده	هر ۱۰۰ کشیگه	۲۰۰
گیرمانیاده	۱۰۰ کشیگه	۷۰
روسیه‌ده	،، ،،	۱۵ .

خط ، پاسیلکه وباندیرول برگه:

آمریقاده	هر کشیگه	۱۳٤ .
گیرمانیاده		۱۱۳
روسیه‌ده	باری	۱۰

پوچته کوبمو صاف فائده بیره :

انگلتره‌ده طوتولغان راسخودینڭ صومینه ۲۲ ق .

گیرمانیاده	،،	،،	،،	۱۳ ،،
فرانسیه‌ده	،،	،،	،،	۲۷ ،،
دانیاده	،،	،،	،،	۳٤ ،،
اسویچره‌ده	،،	،،	،،	۵ ،،
ایتالیاده	،،	،،	،،	۵ ،،
آوستریا	،،	،،	،،	۲ ،،
روسیه‌ده	،،	،،	،،	٦۵ ق .

روسیه‌ده مارقه وپاصیلکه یررتولر ببك قیمت. شول سببلی پوچته کوب فائده کیتره . لکن خط وغزته کوب یورمی. تیلیغرام روسیه‌ده یلغه ۲۸ ملیون ۷۰۰ مڭ صوم صافی فائده بیره. حالبوکه راسخودی باری ۷۵ ملیون صوم .

یلغه کوبمو پوچته خانه آچیلا :

۱۹۰٦ یلده یڭی آچلغان	گیرمانیاده	۲،۷٦۷
،، ،، ،،	فرانسیه‌ده	۱،۲۳۹
	روسیه‌ده باری	۱۳۰ .

تقریض

یکی غزته

«آزیا» . تاشکند شهرنده چیقا باشلامش اوشبو «آزیـا» غزته‌سینك برنیچه نومیرلری اداره‌گه کلدی. غزته گوزل ترتیب ایدلمش وفائده‌لی مقاله وخبرلر درج اولنمشدر . الله تعالی حضرتی دوام ورواج ویرسون !

ترکی تیلنده اولان بو غزته شمدیلك هفته‌ده بر وایکی دفعه نشر اولنور. محرری احمد جان افندی بیکتمروفدر. ییللغی ۳ صوم ۵۰ تین ویاروم ییللغی ۲ صومدر.

مراسله ومخابره

«خوقند» شهرندن :

مطالعه ایچون اڭ انابتلی تفسیر کیم تفسیر یدر؟ طوغری فکر تحصیل ایدر ایچون نه کبی تاریخ کتابلرینه ملازمت ایدرگه تیوشلی ؟

ولی الله بن محمد رحیم.

«شورا» : — بو طوغروده‌عمومی صورتده جواب ویرمك مشکلدر . ویرله چك جواب صوراوچینك حالنی تمام بیلگان صوڭ خصوصی صورتده اولورغه تیوشلی. مقصود اگرده قرآن شریف مضمونی ایله ظاهری صورتده بر قدر آشنا بولمق ایسه بونك ایچون ترکی، عربی تفسیرلر کوبدر.

بوندن یوغاری چیقمش کیمسه‌لر ایچون کندی مسلکلرینه موافق اثرلر اختیار ایتمك لازم کلور. زیرا تفسیر کتابلری عمومیتله صنفی صورتده اولنورلر. مفسرلر، علوم عربیه، کلام، اصول الفقه، سنت، فقه کبی کندیلری متخصص اولان فنلرینی کندیلرینه مسلك ایتمکده‌لر در. مذهب ایله مقید اولانلر ده آیت شریفه‌لرنی کندی مذهبلرینه تطبیق ایتمك ایله شغللنورلر. ایشته شوڭا کوره هر کیم کندی حالنه مناسب اولان تفسیر کتابلری ایله اشتغال ایدر. اما حقیقت حالده تفسیر، مخصوص یولی ایله رسول اکرمدن نقل ایدلمش ولغت عربیه مفادی اولمش شیدن عبارتدر. بوندن غیرلری باشقه‌لر ایچون شریعت جهتندن تقلیدی لازم دگل رای وفکرلردن عبارت اولور. اسلام فیلسوفی اولان شیخ جمال الدین الافغانی حضرتلرندن: «قرآن شریف ایچون زمان قدر درست تفسیر یوق واولنماز، زمان شویله بر کتابدرکه هر بیتنده چیکسز یوللر، هر بولنده چیکسز سوزلر، هر سوزنده چیکسز معنالر واردر» دیه ایشتدم. فقط مشارالیه حضرتلرینك بو سوزی‌ده آنچق کندیلری کبی علمای راسخون‌گه کوره اولدیغنی ظن ایلرم.

اسلام تاریخلرینك معتبرلری طبری، مسعودی، ابن الاثیر، ابن خلدون وبونلر امثالی علمالرنك اثرلرندن عبارتدر. اسملری ذکر ایدلمش ذاتلرنك اثرلری شمدی بوکونك

طبع اولنوب تارالدیلر. فقط ایسکی اسلام تاریخلری مجرد روایتدن عبارت اولدیغی ایچون استفاده ایتمک بر قدر مشکلدر. محاکمه وفلسفه‌سینی بیان ایدرک تاریخ یازمق اصولی یڭی بر شیدر. اوشبو جهتدن فطرتده بیوک بر استعدادی اولمغان کیمسه‌لر بویله روایت یوللو یازلمش اثرلر سببندن یاکلش فکرلرده تحصیل ایلرلر.

استانبولده باصلمش ترکچه تاریخلر حکومت مستبده سیاستی اجبارینه کوره ناقص وبر خیلی تحریفلرگه اوغراب باصلدقلرندن طوغری بر فکر تحصیل ایتمک مشکل بر شیدر. «نه کبی بر اش که قانوشسه سیاست آنی بوزار!» دینلمش سوز طوغری اولسه کرک.

«استرخان» شهرندن:

۷ نچی نومیر «شورا» مجموعه‌سنده کارامزین تاریخندن کوچروب توقتامیش خان «تومن» ده مقتول اولدی دیدیککز صوڭنده: «تومن بر ر بیلغه اسمی اولوب، حاضرگی تومن شهری اولماسه کرک» دیمشسز. بو فکر شاید طوغری اولور. زیرا توقتامیش خاننڭ محاربه ایتدیدیکی اورنلری بزم طرفمزده‌در. «استاوروپول» ولایتنه کورشی برده استرخان گوبرناسی یانتایـکی اویازده قالمقلر تصرفنده اولان صحرا تومن صحراسی وقالمقلری ده «تومن ایلی قالمقلری» دیه مشهوردر. بونلر حیوانلرینی بزم استرخانمزه کتوروب صاتالر، توقتامیش خاننڭ اوشبو صحراده مقتول اولدیغنی ظن ایلرم.

عبد الرحمن بن اسمعیل بن عمر الحاجطرخانی.

شورا: اوشبو معلوماتنی ویردیککز ایچون تشکر اولنور.

حکمیات (حکمتلی سوزلر)

(امام علی المرتضی حضرتلری.)

۱) الفتنڭ شرطی کلفتنی ترکدر.

۲) انساننڭ اکثر بلاسی تلندندر.

۳) انساننڭ عقلی سوزندن، اصلی فعلندن بیلنور.

۴) انساننڭ ادبلی بولماقی آلتونغه مالک بولمقدن خیرلیدر.

۵) انساننڭ دشمانی قارنیدر.

۶) انساننڭ تواضعلغی کندوسنی تعظیمه سبب اولور.

۷) انساننڭ کوزللکی حلیم اولماقنده‌در.

۸) انساننڭ ذلیل اولمقی طمعسنده‌در.

۹) ارلرنڭ زینتی ادبدر.

۱۰) ارنڭ قیمتی اعمال حسنه‌سیله معلوم اولور.

۱۱) ارنڭ حدتی هلاکتیدر.

۱۲) اربابی اولمیان کیمسه‌لره احسان ایتمک عین ظلمدر.

۱۳) ابرنه طور مسعود بشارسڭ!

۱۴) ایزکو عمللرڭ آرتوغی آنا آتاغه اطاعتدر.

۱۵) آدم، گوزل آدملرڭ مصاحبه‌سیله گوزل اولور.

۱۶) آدملرنڭ بوزوقی باشقه‌لرنی کندوسندن احتراز ایتدرن کیمسه‌در.

۱۷) الله تعالی حضرتی هر کمگه رزقنی ویرمگه ضامن وکافلدر.

۱۸) باطلنڭ مدتی آز بر زماندر. اما حق وصوابنڭ مدتی قیامته قدر باقیدر.

۱۹) بلالر کلام ایله مؤکلدر .

۲۰) بوزوق اخلاق کندوسندن قوتلمق ممکن اولمغان حسرتدر .

۲۱) بوزوق واخلاقسز آدملر ایله مجالسه ایتمکدن یالگز اولتورمق خیرلیدر .

۲۲) بایلغی اظهار ایتمك شکر قبیلندندر .

۲۳) بار نرسه‌گدن احسان ایله !

۲٤) بوزوق آدملره میل ایدن کیمسه یولدن چقار .

۲۵) کولکیدن صوڭ حسرت طووار .

۲٦) تیللرگز وتنلرگز ایله آدملره مخالطه وموانسه ایدگز ، اما عمللرگز وقلبلرگز ایله آدملردن مفارقت ایدگز ، زیرا انسان ایچون ایزگولك وبوزوقلقدن کسب ایتدیکی نرسه باردر . وانسان قیامت کوننده محبت ایتدیکی کیمسه ایله حشر اولنور .

۲۷) تلنڭ سکوتی انساننڭ سلامتلگیدر .

۲۸) تلنڭ یاره‌سی سوڭگو یاره‌سندن یماندر .

۲۹) تواضع صاحبنی بلند درجه‌لی ایدر .

۳۰) حریص وساران اولان کیمسه‌نڭ آلتونی بوزوقدر .

۳۱) حاسد هیچ بر وقت راحت یشامز .

۳۲) خالقدن خوف ایت، مخلوقدن امین اولورسڭ .

۳۳) خیرنی کولر یوزلی اولان آدملردن ایسته‌گز .

۳٤) دوستنڭ طیاغی پك آچیدر .

۳۵) دشمندن نصیحت آلمق نه قدر مشقتلی برنرسه‌در .

۳٦) سوزی کوب اولغاننڭ حسرتیده کوب اولور .

۳۷) سلامتلك طوزماز بر کیومدر .

۳۸) صبر ایت، صبرڭ سنی مظفر ایدر .

۳۹) ضعیف آدملری زیارت تواضع دندر .

٤۰) طوغریلق ایرنڭ نجاتی‌در .

٤۱) طوغریلق یوز آقلغی .

٤۲) ظلمنڭ قراڭغیلغی ایماننی قراڭغیلاتور .

٤۳) علم مجلسی ماتور بر باقچه‌در .

٤٤) علم بتون درجه‌لرنڭ مافوقنده اولان بر درجه‌در .

٤۵) علمنڭ کمالی حلم ایله‌در .

٤٦) عافیت ایله رزقلانغان آدم بختلی آدمدر .

٤۷) عُجْب انسانی هلاك ایدر .

٤۸) عاقل دشمن، جاهل دوستدن خیرلیدر .

٤۹) عمرنڭ برکتی ایزگو عمللر ایله‌در .

۵۰) قلبڭ سویمدیکی آدم ایله مجالسه اولم آچیسندن قاتیغدر .

۵۱) کلامنڭ عیباسی اوزون اولغانیدر .

۵۲) ککری نرسه‌نڭ کوله‌گسی‌ده ککریدر .

۵۳) قبر عذابی نماملقدن حاصل اولور .

۵٤) کولر یوزلی اولمق دائمی بر احساندر .

۵۵) کلامڭ گوزلی قصقه‌سیدر .

۵٦) مؤمن کیمسه‌نڭ سیرتی اسرارندن خبر ویرور .

۵۷) معرفتنڭ آزی معرفتسزلك اوزره قیلنمش عمللرڭ اکثرسندن خیرلیدر .

۵۸) مکروه اشلردن صاقلان، محترم اولورسڭ ! .

۵۹) موافق یولداش غنیمتدر .

٦۰) مشقتی آز اولغاننڭ عمری اوزون اولور .

٦۱) محبت حرمت ایله تاءکید ایدولور .

٦٢) هر کیچه‌نڭ صوڭنده‌بر کوندز اولدیغی کبی هر طارلق وظلمنڭ صوڭنده ده بر شادلق ونورانیت اولور.
٦٣) یورغانڭه‌کوره آیاقلرڭی صوز!
٦٤) خیرنی سویله خیر کوررسك.
٦٥) یخشی خلق غنیمتدر.
٦٦) یومارد آدمڭ کوله‌گسی کیڭدر.

معصوم الایلمن «غولجه»

مسامره

(جاحظ حضرتلرینڭ „البیان والتبیین“ نام اثرلرندن)

◆◆ پادشاهلردن بری کولکو ایچون دیه حضورینه ایکی دیوانه کتورتمش‌ایدی؛ دیوانه لر تورلیچه کولکیلر ایدوب قاراسه‌لرده پادشاهنڭ کیفی کیلمادی، کوله آلمادی؛ پادشاه ایسه بوڭا آچیغی کلوب مجنونلرنی‌قینار ایچون دیه خادمنه تایاق کتوررگه بیوردی. اوشبو وقت دیوانه‌لردن بری: «ایکی ایدك شمدی اوچ اولدق!» دیدی.

◆◆ عیاش اسمنده بر آحمق هر وقت ابو علی الاسواری سلام بن المنذرگه کوره فضیلتلی اولدیغنی سویلر ایدی. بر وقت بونڭ‌سببنی صوریلر. عیاش ایسه: آنڭ ایچون ابوعلی الاسواری وفات اولدیغنده سلام بن المنذر آنڭ جنازه‌سینه واردی، اما سلام بن المنذر وفات اولدیغنده ابو علی الاسواری آنڭ جنازه‌سینه وارمادی، دیه جواب ویردی.

◆◆ وکیع بن اسود خراسانده وقتنده منبرگه منوب خطبه اوقودی وخطبه‌سنده‌ده: «الله تعالی حضرتلری یر ایله کوکنی آلتی آی مدتنده یاراتدی» دیدی. بر کیمسه طوروب: «خطا سویلادڭ! جناب الله یر ایله کوکنی آلتی‌کونده یاراتدیغنی خبر ویرمشدر» دیدکنده خطیب‌ده: «آلتی آینی ده آزسنوب قورقوب‌غنه ایتکان ایدم» دیدی.

◆◆ اوزینه احسان ایدوچی آدم‌گه دیوانه لردن بری: «الله تعالی سزنی قورچاڭغی ایتسون!» دیه دعا ایتدی. بویله دعانڭ سببنی صوردقلرنده: «قورچاڭغی کشینڭ قاشنوی قدر دنیاده لذتلی نرسه یوقدر، شویله بر لذتنی طاتیسون دیه دعا ایتدم» دیدی.

◆◆ دیوانه لردن بری ایکی أت ایارتوب وارادر ایدی، بر بیلشی اوچراب بویله سویله‌شدیلر:

بیلش: ظن ایدرسه‌م أتلرنڭ بری سڭا یتار، برینی بڭا ویرسنه؟

دیوانه: باش اوستی! قانغوسینی ایسترسن؟

بیلش: — اوشبو قاراسینی ویر!

دیوانه: — ممکن دگل، آنسینی بیك یاراتام.

بیلش: — اویله ایسه آغینی ویر!

دیوانه: — ممکن دگل، آنسینی بیگراك یاراتام.

ناشرلری: محمدشاکر ومحمدذاکر رامییفلر.
محرری: رضاءالدین بن فخرالدین.

«کریموق، حسینوف‌وشرکاسی»نڭ‌پاراوای مطبعه‌سی اورنبورغده
Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и К°. Оренбургъ.